

MAGYAR

PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

KILENCEDIK ÉVFOLYAM.

V. és VI-dik füzet.

1878.

Május és Junius.

I.

A zsinatok köréből.

Egyháztörténelmi rajz.

Nem lehet azt tagadni, miszerint, mióta a zsinattartás kérdése felmerült, úgy a nagyobb városokban, mint a kisebb falusi községekben, protestáns közönségünk, sőt az ultramontán lapok is, melegen kezdenek érdeklődni iránta, várván tőle és általa, mint Noé a bárkából kirepített galambot, egy jobb jövőt hirdető olajággal!

Azon számos zsinatok után, melyeken a püspöki és presbyteri elvek küzdöttek egymással, és az ezek felett keletkezett villongások, zsinati irodalmi mozgalmak kihatóván külföldre is, az ott időző tudós magyarok, mindenik a maga saját szempontjából, nagy figyelemmel kísérve azok viharos üléseit, sajnálták Tolnait és elvbarátit, kiket az 1646-ban tartott nemzeti zsinat, presbyteri rendszerhez szító elvükért kárhoztatva, hivataluktól megfosztotta.

A gyermek azonban nem halt meg, mert azt Medgyesi Pál, a nagy ember Lónyai Zsigmondnak kedves embere, az

1651-ben Piskolton tartott zsinat ellenére is halottaiból feltámasztotta. Csipkés Komáromi György, ki ez időben épen Ultrajektumban buvárkodott az egyházi kormány kérdése felett füstölgő indulatok lehető szelidítése tekintetéből, egy könyvecskében az egyházigazgatás szerkezetet, mintegy irányadóul ekképpen írta meg:

„Az magistratusok az Anyaszentegyháznak tápláló dajkái, az menyiben a törvénynek mind a két tábláját őrzik, az Ekklesiákat és oskolákat megtartják, és az igazságot oltalmazzák. Az magistratusnak alávettetéstől, az egyháziszolgák, az Clerikusok — az kiket így hívnek — semmiképpen nem üressék. Rom. 13. 1. Mát. 17. 27. Csel. 25. 11. Sőt még az istentelen magistratusnak is kell engedni azokban, az melyek az lelkiismeretnek megbántódása nélkül meg lehetnek. Még az Istentelen magistratusért is kell az Istennek könyörögni. 1. Tim. 1. Így volt az közönséges igazgatás. A magán való, az az mellyel az Anyaszentegyháznak tagai az szeretetnek kötelével egyenként egymással egyben szerkeztetnek, az titkos egész testnek építésére. És mindezek eddig az Anyaszentegyháznak rendszerént való igazgatásáról így vagynak.“

„Rendkívül való az, midőn a szükség úgy kívánván, gyűlés hirdettetik. Az gyűlés, avagy Concilium az, mely az polgári magistratustól, avagy az Anyaszentegyháznak közönséges egyező akaratjából hirdettetett összemenetel, melyben a Sz. Lélek ajándékával felékesítettett, és törvény szerént erre küldetett férfiak, az Anyaszentegyház ügyének végére mennek, és az Istennek igéjéből meghatározzák, elvégzik. Ez pedig vagy közönséges, vagy rendszerént való. Az részszerént való ismét vagy nemzetség szerént, vagy tartomány szerént való. Az gyűlést, az magistratusnak kell hirdetni, ha Istenfélő, ha istentelen vagy supplicatio által kell megnyerni, vagy ha a gyűlésnek nyilván való ellensége, az szükség úgy kívánván az Anyaszentegyháznak egyező akaratjából kell tenni. Azok a személyek, az melyeknek a gyűlésben jelen kell lenni, az polgári és egyházi praeses, ugyan annyi íródeákok, és az erre követségbe küldetett alkalmas férfiak.

Nem is kell teljességgel kirekeszteni az magán tiszt nélkül valókat is, kik a tudomány traktálásában jelen lehetnek*), noha a botránkozásoknak megtudásában nem. Az gyűlésben avagy zsinatban forgatandó dolog, nehéz meggondolásra méltó és szükséges egyházi ügy. Az gyűlésnek formája, az igazságnak isteni tisztelettel való és rendes vizsgálásában helyezettett. Isteni tisztelettel való leszen, ha először buzgó könyörgeéseket nyujtván Istenhez, mindenek a Szentírásra, mint csalhatatlan sinorra és regulára vonatatnak. Rendes leszen, ha az ő maga tisztiről, kiki megemlékezik. Az polgári praesesnek tiszti ez: hogy gyűlést hirdessen, és midőn vagyon, óltalmazza, minden erőszakot és rendetlenséget megtiltson, az helyesen lött végzéseket az ő méltóságával kihirdesse, az ellene rugódozókat megzabolázza. Az egyházi praesesnek tiszti ez: hogy a kérdést feltegye, az vetekedést az assesoroknak tanácsából igazgassa, voxot kérjjen, az végzéseket az notariusok által, jó kedvvel az lött dolgok közzé irassa.“

„Az több követeknek tiszti ez: hogy az ő voxokat jó kedvel és fontosan előmondják, avagy más jól értő, előttök sententiát mondókkal egyetértsenek. Igen távol vagyon ettől a gyűlésnek formájától az a praesesség, melyet magának tulajdonit a pápa, ki az ő tetszését eleibe teszi a gyűlésnek. Más volt a jeruzsálemi gyűlés, melyben kinek kinek szabad volt voxot mondani: ott miképpen az Péter, ugy az Pál is, Barnabás is meghallgattatának, és mind a két részről való sentenciák megfontoltatván, végezetre az Jakab rekesztette be. Csel. 15: 6. 19. Az gyűlésnek vége az igazság és az Anyaszentegyháznak csendessége. Annyi méltóságok vagyon

*) Medgyesi Pál, ép ez ügyben, szónokolt oly hatalmasan a piszkolti zsinatban, hivatkozva a nagyváradi 1642-ben tartott zsinat 2-dik rész 10-dik cikkére, mondá: azt állítjátok tisztelendő atyák, hogy mindeddig nem voltak meghatározott számú tagok a polgárok közzül az ekklesiái gyűlésekben, ám nézzétek meg, az említett cikket, meglátjátok abból, hogy a papok az egyháztörvényekben jártas közembereket is tartoznak maguk mellé választani stb. — Egy kézirat a Sinai-féle perből. Cs. Zs.

a gyűléseknek, a mennyi az ő egyezések az irással. Nem is helyheztetett a vétkezés és tévedésen kívül, nem különben mint az Anyaszentegyház.“ — Irtam Ultrajektumban 1653-ik esztendőben Szent György havának 11-dik napján kegyelme-teknek — debreczeni tanács — alázatos alumnussa Comáromi Csipkés György.

Ezen rendszer, mely az Angol és Német-honi egyházi kérdések hullámzásai közt látott napvilágot, csak halvány viszhangja volt a nagy tudományu Blondell: *de jure plebis in regimine Ecclesiastico Paris 1648. című művének*, melyet hű tanítványa Medgyesy Pál át akarván plántálni Magyarországba is, kiadta: *Dialogus politico ecclesiasticus-ában 1650. Bártfa. De* mindazonáltal, a presbyteri igazgatás, csak névben, még pedig össze visszazilált névben volt ismeretes, oly autonómiával, mely sokszor maga magát megcáfolva tulszigoru eljárással emelte fel mosolygó homlokát, mint azon hamis politikusok, kik mást éreznek, mint beszélnek, kik a messzire meglátott és már előre összeszidott vendégnek, mosolygó szemekkel s hizelgő ajkakkal mennek ki fogadására! És így mint egy tekintély mondá: Magyarorszáiban a presbyteri rendszert episcopalis, vagy tudja Isten minő oligarchico-, aristocratico-, hierarchiai s küriarchiai rendszeretlenség váltotta fel, a képviselő helyébe pedig megcsontosult consistorialis rendszer lépett, melynél fogva valamint egyesek, úgy a gyülekezetek és közpapok is jogaiktól megfosztatva, csupán teherhordozó gépekké törpültek.

Még ma is áll a harc, midőn felvettetik a kérdés: meddig terjed az egyházi és világi hatalom határa?! Mind Luther, mind Zvingli, mind Melancton, mind Calvin megegyeztek abban, hogy az egyház egyenlő jogu társadalom, következésképp kebelében egyik tag sem uralkodhatik a másikon, hanem mindenik, mint az erkölcsi társaságnak tagja, egyenlő jogokkal bír. És mindnyájan megegyeztek abban, hogy az egyházat illető dolgokban, nemcsak a papok, hanem a világiak is befolyhatnak, ámde az alkalmazásban, a papi és világi elem,

külső és belső viszonya, tiszte és állása érdemében oly szétágazó véleményben voltak, hogy azt a három század lefolyása sem tudá egyesíteni.

Elhallgatva a bonnai 1543, a merseburgi 1545, a naumburgi 1554-ben tartott zsinatok végzéseit, az egyházigazgatás ügyében, midőn, különösen ez utóbbiban, a fejedelem kérésére Melanchton következő 6 pontban állitá elő az egyházi igazgatást: 1. In vera, ac pura doctrina, quam Deus Ecclesiae suae patefecit, et tradidit, et doceri mandavit. 2. In legitimo usu Sacramentorum. 3. In conservatione ministerii evangelici, et obedientiae erga Patres ecclesiarum, sicut Deus vult et postulat conservari ministerium evangelii, et servat sua potentia, et praesentia. 4. In conservatione honestatis, et piae disciplinae retinendae per iudicia ecclesiastica, seu iurisdictionem ecclesiasticam. 5. In conservandis Studiis, necessariae doctrinae et Scholis. 6. Ad haec opus est, defensione corporali, et facultatibus, ad personas, quae sunt in officiis necessariis, alendas. Vita Germanor. Theologor, pag. 344.

Ezen pontok felett keletkezett szétáradozó véleményekből már messziről lehetett látni derengeni hajnalát azon meginduló harcnak, melyben tömörülni fognak a hatalomért küzdő egymással ellenlábas pártok a nagy német földön! És csakugyan ide is átszivárgott Hugo Grotius és Hobbes tana. Ezek magasabb nézetek, okosabb kiszámítás után, az érettebb izlés, a kiművelt és felvilágosodott erkölcsi pallérozódás s szelid gondolkodás tudományos terjesztésére, igen nagy befolyással voltak. Hobbes, tán az angol-honi egyházi viszonyokból kiindulva — hol oly sokáig vitaták az egyházi és polgárzat közti különbséget, és a mint egy részről a toryk minél kevesebb befolyást engednek a polgárzatnak az egyház ügyébe: a wighek másrészről annál szélesebben terjesztik ki a polgárzat jogait az egyházat illető dolgokba, — tehát Hobbes minden papi uralmon keresztül-kasul gázolván, azt az uralkodó fejedelem szabad akaratában központositá határtalan hatalommal s rendelkezési joggal. Ezen elvből kiindulva — tövises száalka volt szemében az angol papság nagy hatalma,

melyet ostromolni nem szünt meg, azt állítván, hogy az a protestantismus haladása előtt egy oly széles Ocean, melyen az szabad röptével is által nem juthat, és ha illő korlátok közzé nem szorittatik, annak minden üdvös rendelkezése belehal, állítván továbbá, hogy az a régi sötét századokban vette eredetét, mely most is az ó kor szagát viseli szerkezetén, következésképen az egyház erkölcsi társulati életének alapelvével, egyetemes jóllétének kifejlődésével ellenkezik: ennél fogva az egyház minden érdekeivel, s módosításaival — melynek különben is az a hivatása, hogy magasztos szellemével a polgárok közt a közönséges csendet és békét igyekezzék fentartani — tartozik magát minden viszonyaival az uralkodó fejedelem világi hatalmának alávetni!

Hobbes és társai ezen tanának számos tudósok ellene mondottak, de pártolói is sokan találkoztak. Amazok szinte tulságba estek; mert a fejedelmek egyházkörűli rendelkezési jogát nemcsak hogy el nem ismerték, hanem magukat is minden birtokukkal együtt az egyházi hatalom alá vetették. Mások ezzel szemben egy harmadik elvet állítottak fel, mely a fejedelmeknek csak azon jogát ismeri el, mely az egyháznak csupán külső dolgait illeti, de a beléletébei avatkozást megtiltja, ugy okoskodván ezen elv pártolói, miszerént Nagy Constantin is ezt tartá maga előtt sinórmértékül, ki pedig minden időben fötekintély fog maradni!

A Hobbesianusok tanát leghatalmasabban felkaroló Németországban Thomasius, ki a hálai egyetemben 1694. körül azt tanította, hogy a fejedelem fejedelmi jogánál fogva — iure territorii — nemcsak az egyház beléletét illető dolgokra vigyáz fel, hanem a szentírás magyarázásába is — jus confessionis et fide — vagy személyesen, vagy képviselői által — valamint az istenitisztelet módjának elintézésébe — ius Sacrorum — teljes joggal befolyhat. Ez az elv győzött Németországban, anyiban a menyiben az egyház kormányzatán a sulyegyen mérő serpenyője a világi elem részére hajolt le az egyházi elem ellenében.

Ezen territorialis rendszernek ellenében, igen sokan elle-

nébe állították a collegialis rendszert a „Suum cuique“ elvből indulva ki, mint a mely a világi hierarchiától hidegen fordul el!

Bizonyára egyházi törvény tudósainak, az egy Blondelt kivéve, inkább az eredménytelen véleményesatákban emészték fel drága idejüket, mintsem az egyház és népelem egymáshozoi jogos viszonyát hozták volna tisztába.

Nincs abban semmi kétség, miszerént a polgári hatalom a vallás nyomásával önhatalmának alapját ingatná meg, és mégis a polgári hatalom uralkodik, de nem határtalanul, az egyházi pedig engedelmeskedik, de szinte illő határok közt. Ha ezen határok illő tiszteletben nem tartatnak, akkor nem fog lenni helyes és tiszta értelme ezen tételnek, hogy inkább Istennek, mint az embereknek kell engedelmeskedni. Mert ez a mondás minden időben vezércsillag fog maradni a polgári életben, és az emberi méltóság és szabadságnak elvitázhatlan „magna chartája“ a maga igazi értelmében; de azon erőszakos okoskodás, hogy a mi láthatatlan, ezt helyettesíteni szükség egy látható isteni helyetessel, mint például a pápával, mint ezt a clericalismus követeli, oly valami ferde fogalom, mit szépen megköszönünk, de belőle nem kérünk!

Lám -- azt mondják -- a babyloni három ifju, kik Nabuchodonozor parancsát nem teljesíték, és Dániel proféta, ki a tilalom ellenére tovább is imádkozott, amazok inkább a tüzes kemenczébe dobatták magukat, ez pedig az oroszlánok vermébe vettette magát, semhogy Isten ellen cselekedjenek. De ha ezen okoskodás fonalát tovább huzzuk, veszedelmes dolgokra találunk! IV-dik Henrik császár, kinek oly sajnálatra méltó villongása volt a vatikánnal, ez Mathildis ifju és szép grófnőtől segítettve, Henriket nemcsak trónjától fosztá meg, nemcsak alattvalóit óldozta fel az iránta tartozó hűség és engedelmesség alól, hanem saját fiát is a természeti és erkölcsi törvények bűnös megsértésével atyja ellen ingerelve, helyére emelte, és folytonos izgatásával, neki, mint a Krisztus látható helyettesének engedelmevel a fiu által kegyetlenül üldözött szerencsétlen császár és boldogtalan apát oly sötét

tömlöczbe záratta, hol a legnagyobb inség, éhség, sorvasztó bűdös lég miatt öntudatlanul volt kénytelen bevégezni nyomorult életét! És mennyi ilyen királygyilkosságokat lehetne előbeszélni, melyek az abszolút hierarchia izgatásából következtek el?!

„Sokan — ugymond a clericalismus — a protestánsok autonómiáját irigylik, s megelégednének ilyennel is, sőt némelyek épen ilyent kívánának. Nem tudják, mit cselekesznek! Mig a katholicismusnak hierarchiája lesz — ez pedig lesz mindaddig, mig a katholicismus élni fog, tehát örökké, — addig mi a protestánsok autonómiájával meg nem elégedhetnénk. Ez földulná a hitegységet, rommá tenné a hierarchiát, ezzel pedig a katholicismust, mely ama fokozat nélkül alig képzelhető. Protestáns kaptafára ütött autonómia mellett, láthatlanná lenne az egyház látható feje; megsemmisülne az apostoli magyar király fővédnöksége, a nép és pásztorai között a benső hitbeli kötelék elernyedne. A protestánsok autonómiájával megelégedhetnek, mert ez hitelveikkel teljes harmóniában van; de mi katolikusok ilyennel be nem érhetjük; mert ez hitelveink közé a disharmonia hurjait illeszténé. Protestáns autonómiával, ha tán nem is lennénk, de bizonyosan közelednénk magához a protestántismushoz is. Katolikusok ezt tán még sem akarhatják “ stb.

„A mi autonómiánknak, ha már lesz, fénysugárként kell körülragyognia a katholicitást, örömmel kell neki eltölteni Rómát, megerősíteni az apostoli magyar király fővédnöki jogát, tisztelni az alkotmányt; legjobb atyakint tekinteni a hierarchiát stb. stb.“ „Magyar Állam“ 1877. 25. szám. Bizony, bizony csodálatos autonómia forog itt kérdésben. Tán az író sincs felöle tisztában?!

A polgári hatalom nem engedi meg a papuralomnak avatkozását a világi dolgokba, mivel az egyház hivei, egyszerűmind az ő tagjai. A személyes szabadság nem származik az Evangyéliumból, és maga Szent Pál is a császárra hivatkozott, de azért a világi hatalom elmarasztalá. Csel. 16: 35—38.

Bugenhagen így különbözteti meg a két hatalmat egymástól: *Armatam esse politicam potestatem auctoritate condendi leges, non pugnantes cum decalogo; et de his traditum severissimum praeceptum, necesse est obedire propter conscientiam, sed pastoribus expresse prohiberi condere proprias leges, cum dicatur: nemo vos arguat in cibo, in potu: nec posse hanc libertatem ullius creaturae auctoritate tolli. Vita Germ. theologor. pag. 316.*

Valamint minden szabadságnak: úgy a vallás szabadságának is megvannak határai, innen az államnak vigyázni kell, hogy isteni tisztelet örve alatt nem történnek-e más dolgok a polgári társadalom békéjének felzavarására, mely esetben joga van közbeszólni és szigorúan fellépni. És ámbár egyfelől a polgárzat is alátartozik a Krisztus egyháza morális törvényeinek, midőn tagjává lesz az egyháznak: mindazonáltal másfelől nem szabad magát felyülemelni akarni a polgárzat fölé; melynek kebelében létezik, mely minden érdekeivel védi, s a nyomások ellen oltalmazza, jogait maga is tiszteli s mások által is tisztelteti, és épen ezen erkölcsi tekintetben áll alatta az egyház a polgárzatnak.

A nevezetesebb egyházi törvénytudósok, *praecipua iuris maiestatici, quod circa sacra principibus competit capita censentur sequentia: et quidem 1-um quantum ad ipsa dogmata imperatoris rom. germanici ius consistit nedum in exstirpandis dogmatibus illis, quae perniciose et in imperio reprobata sunt, quavae turbarum atque seditionum flammae oleum adfundunt, verum etiam in conservandis piis et salutaribus, ac in protectione religionis christianae, qua liberum illius, sive catholica, sive augustana, vel reformata sit, exercitium secundum leges publicas. 2-um in pontificiarum etiam dogmaticarum, inspectione bullarum, atque in promulgandis in Imperio ex consensu statutum legibus ordinem ac disciplinam ecclesiasticam, ritusque externos concernentibus. 3-um in personis ad Cultum divinum peragendum eligendis et admittendis, iisdemque si opus fuerit, in ordinem redigiendis, atque in certum redigendis numerum 4-um in convocandis synodis, seu conciliis, huiusque vel per*

se, vel suos per legatos dirigendis, ut ordinarie cuncta libereque peragantur, atque in promovenda Canonum adprobatorum observantia; 5-um in supremo, seu eminente Dominio circa bona ecclesiastica exercendo, iisque, si necessitas exposcat, alienandis, atque in alium transferendis usum, qui et ecclesiae, et statui publico profuturus sit magis; 6-tum in examinandis subditorum votis, iisdemque vel prohibendis, vel irritandis; si reipublicae noxia esse comperiantur. 7-um in iura circa causas religionis contraversas, quae ad ius externum ecclesiae spectant, secundum praescripta legum imperii fundamentalium dicendo, ipsamque tranquillitatem reipublicae, quae per id genus controversias turbari adsolet, auctoritate caesarea restaurando. 8-um in statuandis matrimonii impedimentis, ut illud est contractus civilis, quae ipsum duntaxat contractum adficiunt etc. etc. *) Henniges de summa imperatoris potestate circa sacra. Carpzou de lege reg. c. 2. Struu in Syntagma iur publ. c. 10. §. 27. Eybelius in introduct. in ius eccles cath. T. II. libr. II. §. 105. Joan Nep. Bartolotti.

A helv. hitv. tétel pedig mondja a többek közt: Bizonyára tanítjuk, hogy a hitnek gondja főképen néz a szent fejedelemre. Tartsa azért kezében az Istennek igéjét, és hogy azzal ellenkező dolog ne taníttassék, arra gondot viseljen. Isten igéjéhez szabott jó törvényekkel igazgassa az Istentől reá bizott népet, és azt fenytékben tisztében és engedelmes-ségben megtartsa stb. 30. r. §. II.

*) A polgári házasságról egy hires róm. kath. egyházi szónok többek közt 5 pontban, ezek között az 1-sőben így nyilatkozik vizkereszt utáni II. vasárnap tartott beszédében, hogy e szép mákvirág a mult századi francia forradalom szemétdombján termett, mikor minden papot, legyilkoltak, minden vallást és templomot leromboltak, és a párisi főegyházi oltárra istennő gyanánt egy kéjhölgyet emeltek, s azt tömjén füst közt imádták, midőn egy boltos inast, csak azért nyakaztak le, mert nagy zivatarkor az utcán keresztet vetett magára. Ily idők szülötte lévén a polgári házasság, könnyen beláthatjátok, hogy az a kereszténység nyilt vakmerő tagadása, gyűlölet, és háború Jézus ellen stb. stb.

Egyházi beszédek a róm. kath. egyházi év ünnepeire és vasárnapjaira stb. Répássy János egri főegyházi hitszónoktól Budapest 1877. Cs. Zs.

Egyházi társadalomban, miután a prot. egyház, nem külső tekintet s fényben, hanem lelki függetlenségben találja fel alapelvét, nem lehet osztályokra szakgatni a népet; mert nincs benne kiváltságos rend, hanem mindenik tag erkölcsi tekintetben egyenlő joggal bírván, az egyházi hatalmat, szabadon választott tisztviselői által gyakorolva folyik be az egyház igazgatásba.

És itt önként az a kérdés merül fel, hogy: az a hatalom, melyet az egyház képviselői által gyakorol, menyiben származik a néptől?! Minthogy a nép, általán véve, nem bír elegendő erkölcsi súlylyal azon különböző befolyásokkal megmérközni, hogy a törvényhozás terén, az igazgatói hatalmat gyakorolhassa, nem marad egyéb számára e helyen, mint az, hogy a törvényhozásban, az egyházkormányzást illetőleg, okos akarátát s kívánatait képviselői által szabadon nyilváníthatja, tovább nem terjedvén. A képviselőlet valósága is abban létezik, tudniillik képviselőinek, minden megszorítás nélkül szabadon választásában!*)

*) Hornbeck Blondellel így ír e tárgyban: *Ecclesia consideratur, vel ut unum corpus in se, absque discrimine eorum, qui in illo corpore, vel cum hoc discrimine, quod est inter rectores et plebem. Etiam potestas Ecclesiae in se consideratur praecise, vel distincte potestas regiminis. Illius subiectum ponendum est Corpus Ecclesiae, in genere, huius quia iam fit distinctio, non plebs, sed rectores soli. Observata divisione ecclesiae in presbyteros, et plebem, potestas ecclesiastici regiminis non penes utrosque, non penes plebem est, nec a plebe derivatur in presbyteros, quamvis cum plebis consensu electio presbyterorum a presbyteris fiat in Ecclesia constituta, sed electio a quocumque procedat, non confert electio proprie loquendo potestatem ecclesiastici regiminis, nisi per designationem tantum personae aptae, cui immediate Christus potestatem illam confert, nemo alius. Quemadmodum in electione regis, senatus, populusque, designunt, eligunt personam ἀξιον, in quam non ab illis revolvitur potestas regia, utique, quam ipsi non habent, sed a solo Deo, unde et dei gratia regnare dicuntur. Veluti in generatione hominis. parentes corpus suppeditant, et subiectum ostendunt quasi, cui Deus vi communis suae providentiae animam indat, quae non ab utroque parente, vel ex foetu corporeo exsuscitantur; sed solum Deum auctorem habet: ita quoque hic Ecclesia designat personam regimini suae aptum sibi*

Valamint a polgári életben igaz, hogy egység nélkül nem lehet nemzeti nagyság: épen oly igaz ez egyházra nézve is; mert e nélkül szellemének nem adhat oly irányt, a vele szemközt álló részletességek miatt, ha mindenik egyház, megye s kerület öntetszéese szerénti kormányhoz ragaszkodik. Egység ennél fogva kormányban, egység ritusban. E nélkül minden autonomia nem egyéb mint félszegség. Egyes egyházmegyék s kerületek közt, törvényhozás s kormányzásban súly és egyensúlyról szó sem lehet, s ki e tekintetben, az egyházi törvényhatóságoknak oly jogot követel, mely által ezek a törvényhozás, s rendszabályok alkotásában ellensúlyt képezhesenek, az nem akar mást, mint az egyház szétdarabolását, vagy ha ezt nem akarja is, oly tanokat véd, melyek ha elfogadtatnak, elébb-utóbb oda vezetnék protest. egyházunkat, lenne aztán kormányzatunk egy oly quodlibet, mely az igazgatás áldásos működését káros bonyodalmakkal hálózna keresztül!

A protest. egyház önkormányzatából önként következik

visam: non autem a plebe, ab infra adscendendo, aut a presbyteris eligentibus devolvitur potestas regiminis in electum, vel ordinatum, sed a Deo, a Christo Solo dependet, oritur, confertur. Circa hanc quidem rem versatur potestas totius Ecclesiae; nempe est potestas aliqua, qua non proprie est regiminis, tota autem Ecclesia subiectum est totius sua potestatis: sed potestatem illam distribuendo, secernenda etiam in ecclesia eius diversa subiecta sunt, ut potestatem regiminis habeant presbyteri, potestatem consentiendi, approbendi, vel improbandi in multis plebs. Nem et plebis in precipuis Ecclesiasticae potestatis actibus, seu officiis sua non contemnenda partes sunt, in electione pastorum, seniorum, diaconorum excommunicatione etc. — unde illud in veteri ecclesia vulgare: cum consensu plebis. Jus igitur, seu potestas et exercitium regendi Ecclesiam, non penes plebem est sed penes rectores ecclesiae solos. Potestas ecclesiae praecise considerata, non cum addicione hujus aut illius rei, vel regiminis, vel assensus, apud totam est Ecclesiam. Quem admodum potestas animae est in tota anima, sed potestas videntis animae vel visionis, in solis oculis, ut ratiocinationis in capite: ita potestas ecclesiae est in ecclesia, sed regentis, in iis, qui ecclesiae oculi dicuntur et vigiles, idest rectoribus.“ — Summa Controvers. relig. cum infid. haer. schism. Libr. 10. p. 771—772.

a szabadválasztás, mely homlokegyenest ellenkezik, az egy személyhez kötött igazgatás s kijelölési joggal. S így egyházi életünk átalakításában, ha jól fel akarjuk fogni, most sokszor külnyomástól vérző autonomiánkat, mely többé nem függhet a levegőben, sem egyesek birtoka nem lehet, még magában a képviselő, úgy mint most van, nem elég, hanem a hivatalok időnkénti változásának is életbe kell lépni. És azon viszonynak, mely a tanító és hallgató egyház, vagy egyházi elem és község közt van, nem lehet más főkelléke, mint meghatározott okos szabadválasztás. Az egyházi hivatalnokok változására célzólag azt mondja egy tekintélyes író a maga idejében: *Quod vero illis spatium, non perpetuum, sed vel annum, vel longius praescribitur, id circo fit: 1. Quod plerique munus istud ultro, ut nunc sunt tempora, recusant. 2. Quod expedit interdum eos mutari. 3. Quod Ecclesiae inter est ad ecclesiasticam tyrannidem vitandam; ut aliqui etiam ex plebe novint, quid in Consistoriis, et Ecclesiastica iurisdictione geratur, et quam recte leges de iis rebus observantur.* Bucan. *Inst. Theol.* loc. 42.

Nem is új tan ez; mert hiszen hazánkban is az 1699-ben tartott krasznai zsinatban, már meghatározottat, hogy a püspöki és esperesti hivatal ne legyen örökös, hanem a püspök a generalis, az esperest pedig a partialis zsinatban kérjék, hogy vétessék le róluk a hivatal. Tul a tiszai püspökök élete. I. 152.

Jelen korunkban a piemont völgyi waldensisek, a protest. vértanúk ivadékai, élvezik leginkább ezen rendszert, időnként változtatván egyházi hivatalnokaikat. Anyi szenvedés után hős lélektől lelkesítettén 1665-ben egy kis maroknyi csoporttal, mint egy 1000 a Nion melletti csatában, a genfi tónál, egy második marathoni dicsőséges győzelemmel visszanyerték kedves hazájukat. A leküzdött Victor Amadé örökös békét kötven velük, minden régi szabadalmaikban, melyeket a Calvintól oly érzékenyen üldözött Farel eszközölt számukra — megerősítette, mely békekötésnek üdvét máig is élvezik. És távol a világrészek zajos lármájától, elszigetelve a maguk

völgyeiben, csendesen és boldogul élnek, rémitő magasságu örökös hóval fedett köszikláktól fedeztetve. Az udvar az Intendant által közli velük a parancsokat, ki mint tanu szavazat nélkül a zsinatban is jelen van, és nevét a végzéseknek is aláírja. Minden egyház két képviselőt küld a zsinatra, tanácskozó és döntő szavazattal. Az elnökség, minden gyűléstől a másikig a gyűlés tartama alatt van. A synodus cimere egy világosság ezen körülírással: „in tenebris lucet“, mely világos jele a türelemnek!

Egyébiránt pedig, miután az egyház a protestáns felekezeteknél, az evangelium igazi értelmében, az evangelium és apostoli tiszta tudomány vallása és hirdetésében áll, és miután Sz. Pál is, midőn a Rómabelieket a Sz. Lélek ajándékai felől való élésre oktatná, hogy e tekintetben meg ne hasonlának egymás közt, igen szépen megmutatja, hogy valamint azokat egy lélek ajándékozta, úgy ők is a vett ajándékokat, mint az Anyaszentegyháznak egyenlő tagjai, tartoznak ennek dicsőségére fordítani, mondván: Egy test vagyunk a Krisztusban, egyenként pedig mindnyájan egymásnak tagjai vagyunk, forgolódjunk a szolgálatban, a ki tanító a tanításban, a ki intő az intésben, a ki alamizsna osztogató, a szelidségben, a ki előljáró szorgalmatossággal járjon, a ki máson könyörülő, vidámsággal mivelje. Rom. 12: 5—8., mely levélről azt mondá a tudós Melanchton: „Haec epistola est, Confessio nostrarum ecclesiarum“, — tehát ezen sinórmérték szerént az apostoli egyházkormány szervezetét leghivebben visszaadva képviselik, a reformatióból keletkezett fiók-felekezetek, nevezetesen pedig az ugynevezett evangyeliomi atyafiközségek, kik a világ minden részeiben el vannak terjedve.

Ezek közt a Herrnhuterek, kik leginkább — némely különbözéssel — egyetértének az ágostai vallástétellel, „önkéntes egyetértés“ czim alatt, oly egyházi alkotmányt szervezve állítottak elő, hogy ennek utmutatása mellett, ipar, szorgalom, jó rendtartás, erkölcsi élet, buzgó vallásosságban

mintaképeül szolgálhatnak nagyobb felekezeteknek is. Ezek egymás közt testvéri szeretettel felosztva az egyházi teendőket, úgy végzik azokat, hogy a községekben minden köz- és magánérdek kielégítettik. Egyházi üléseikben, csak ezek tartama alatt választanak elnököt, kinek azonban semmivel sincs előnyösebb joga, a többi tagoknál. Ezenkívül a főgyűlés, hogy minél hasznosb befolyással működhessék az ügyek elintézésében 4 osztályra van felosztva, mindenik osztályhoz mellékelve, dékányok és dékánynék, kik közül ez utolsók, csak a nők körében foglal koznak. Az első segítő mellék-osztály, gondviseli az egyház dolgait. A második felügyel a fegyelemre, tanító és hallgató közt támadható per elintézésében, oly szabály és mérték szerént, mint mai napság az esküdtszék szokott eljárni. A harmadik kezeli a gazdasági dolgokat. A negyedik tevékeny buzgóságot fejt ki a térítésben, és a tévelygőknek igaz utra való vezetésére, még pedig nem azért, hogy az emberek előtt látszassanak, hanem hogy Isten dicsőségét hirdessék és magasztalják! így akarván megközelíteni az első keresztyén egyház példáját!

Bár mit mondjanak is némelyek ezen rendszerről, például : hogy ez sok nehézséggel van összeköttetve, de ha ezen felekezetek azokat nagy ovatosság, bölcsesség és okos körültekintéssel tudják ajánlatossá tenni, csak dicséretet érdemelnek, és méltó, hogy mi is, legalább a peres ügyekben pap és egyház közt, személy és anyagi dolgokra vonatkozólag, életbe léptessük; mert különben minden más bíróság eljárása, akarat ellenére is élet fullánkat hagy maga után, vagy az egyik, vagy a másik félnél!

Mindezt tekintetben véve, ha szőnyegre kerül egyházi életünkben a fegyelem alkalmazása, meg kell jegyeznünk, miszerint némelyek, ámbár szigoruan szeretik alkalmazni a törvényhatóságok rendszabályait, melyeknél fogva az erkölcsiség ellen vétők, először megintetnek, majd azután az urvasorájával való éléstől eltiltatnak, végre pedig a gyülekezet kebeléből is kizáratnak : mindazonáltal, ha figyelembe vesszük a nagy reformatorok erre vonatkozó értelmét, úgy talál-

juk, hogy a kiközösítést sem Zwingli, sem Bullinger nem hagyták helyben soha. Basileae quidem — mint írva van — Oecolampadius, multum disvadente Zwinglio instituerat, sed adeo non durabilis fuit illa Constitutio, ut Oecolampadius illam abrogavit etc. Helv. Scriptur. (478.)

Luther az idevonatkozó némely szertartásokra célozva megjegyzé: „volo esse paucas, et ad aedificationem, a kirekesztést illetőleg pedig ezt mondá: ut disciplinam ecclesiasticam utilem revocari quidem opto, sed vix spero.“

Melanchton, Bucer Marton, Kapitó Farkas, ámbár Zwingli értelmét helyeselték egyház fegyelmi tekintetben: mindazonáltal a Kálvin iránti tiszteletből, hallgatással mellőzték az általa felállított genfi papi-uralmat, mely hozzánk is átszivárgott, és itt is, mint másutt, a szigorú fegyelem örve alatt, fájdalom! igen sokszor durva önkény zsarnokoskodott, melynek mind szellemileg, mind pedig anyagilag több jeles tehetőség esett áldozatul! Kapitó, paptársai üldözése elől menekülve, kénytelen volt magát beiratni a strassburgi polgárok közzé, ezzel igazolván magát: Civem se factum etc. quod omnis anima potestati civili subiecta esse debeat, es aequum sit, ut qui iisdem cum civibus gaudent commodis, onera quoque cum iis portent, et cum sibi insidientur nonnulli collegae etc., iure se ad magistratus urbani patrociniū confugisse etc.

Vajjon ki nem fordulna ma el bárki is oly fegyelmi rendszabálytól, milyen volt a Komjáti 3-dik rész 36-dik cikke, mely szerént kiátkozás büntetés terhe alatt tiltatott, az egyházból kirekesztettel, együtt imádkozni, énekelni, szólani és együtt étkezni: N. N. te Ecclesia — mint a szöveg mondja — Dei, in nomine seu ex mandato Jesu Christi, propter haeresin quam defendis contumaciter — figyelmet sem érdemlő különvéleményért — per me Jesu Christi ministrum in-

dignum, a sacra coena arcet, vel a communione fidelium segregat, seu satanae tradit pro publicano et ethnico habet, seu peccatum tuum ligat, seu non remissum iri a Deo pronunciat, donec in meliorem te non receperis, vel aeternae morti devovet. Exeg. Libr. 1. Medull. Ames. 1. 198. 1670. Debreczen.

Kevéssel ezelőtt 1635-ben a dunavecsei zsinatra összegyűlt atyák szerettek ilyenféle szabályokkal bibelődni: hogy „az iskolák a lakosok önkénye szerint, borivó helyekké ne tétessenek, hogy a mesterek, iskola tanítók, kik sok helyeken csákó süvegben járnak vala, veres vagy sárga csizmákban ne járjanak, és hogy a diákoknak jó szivességből főzött ételeket el ne ragadozzák,“ — megtiltották továbbá: hogy a diákok tartására, a mester kifizetésére feltalált tyukkéregetést és a házasok copuláltatásának esztendőként előforduló napján való köszöntést senki ezután ne próbálja gyakorolni.“ — A kecskeméti zsinatban is 1653, hasonlóan ilyenforma dolgokat tárgyaltak, például, hogy: „a házasulandók kézfogásai prédikátzio, vagy imádság után legyenek a templomban, azután szépen haza mehetnek, ehetnek, ihatnak, mulathatnak;“ — meghatározott továbbá: „mennyi bort adjon a vőlegény, kinek adjon kendőt a menyasszony, mennyit és milyent.“ — Ugyanitt azt is elvégezték, hogy: „a predikátoroknak degraditio büntetése alatt, parancsoltatik, hogy gombos mentét ne viseljenek, és hogy az asszonyok a csizmát letegyék; mert az nem asszony, hanem férfi ruha.“ Azt mondja Tormássy: vajjon nem pártolása-e ez, a török papucsna?! Valójában ezen zsinatok hasonlók voltak az epaoniai zsinathoz, melynek a többek közt ilyen végzései vannak: ha a püspökök, vadászkutyát, vagy sólyom madarat tartanak, — három, ha presbyterek, két,

ha diakonusok egy hónapig függesztessenek fel hivataloktól. stb.

Igy ment ez sokáig a vaskalapos nézetek korában — hát ha még — mint Tormássy mondja — a vallás dolgában, önvéleményében megátalkodott makacs Lutherünk lett volna?! de hála a gondviselésnek! a mi első reformátoraink, azért-e, mert nem volt a külsőkben elegendő gyakorlásuk, vagy hogy a mostoha idők körülményei, nem engedték, rendes egyházi fenytékhez nem is fogtak. Szegedy, Sztáray, Kopácsi, Melius stb. mind szelid és jó szívü emberek voltak, kik mindnyájan szelidséggel, szeretettel, terjesztették a tiszta evangyeliumi tudományt.

Valójában az egyházi fegyelemmel való visszaélések, méltán vonták magok után azon közvéleményt, miszerint a hajdan korban is, ez által csuszott be az egyházba a hatalmaskodó hierarchia, a tyrannismus, s hogy az egyházi fenyték, ennél fogva kártékony korszakában, csak ideiglenes lehetett, és hogy immár ideje lejárt, következésképen nincs is rá semmi szükség régi modorában.

Kétségen kívül, minden józanul gondolkozni szerető fő Oecolampadiussal tart e tárgyban, ki leszaggatta a bazeli főtemplom ajtairól, az oda felragasztott bünbocsátó leveleket és Erastus-sal, ki az excommunicationak, nem csak szükségtelen, hanem helytelen, sőt felette káros voltát is megmutatta a palatinatusi hittudósok ellen. A hires Tormássy ide vonatkozólag azt mondja: még ma is fenn vannak a kérdések: maguk rendelték-e az apostolok, vagy a zsinatoktól vették az excommunicatiót?! Aztán a mit az apostolok cselekedtek, csodatévő hatalommal, s tekintettel tették, kell-e azt nekünk tenni egyházi rendes szolgáltnak? Végre van-e már ma a keresztyén magistratus alatt arra szükség, a mire a pogány császárok alatt volt az ekklézsiában?!

Midőn Luther Koburgból — az egyházakat és iskolákat látogatván — folyvást arra kérte volna Melanctont, hogy bár

mi áron is, azon fegyelmi rendszabályhoz alkalmazza magát, melyeket 1523-ban bölcs Frigyes fejedelemnek ajánlott vala, ellenfelei, mint köpüből kizudult raj, úgy rohanták meg, mely feletti keserőségében így irt Lutherhez: Non credis, quanto in odio sim Novicis, et nescio quibus aliis, propter restitutam Episcopis iurisdictionem. Nam vulgus asvefactum libertati, et semel excusso jugo episcoporum, aegre patitur sibi rursus imponi illa vetera onera, et maxime oderunt illam dominationem, civitatis imperii. Amicus quidam scripsit, me, si quanta voluissem maxima pecunia a romano pontifice conductus essem, non potuisse meliorem rationem suscipere restituendae dominationis pontificae, quam hanc esse indicent homines, quam instituimus etc. In Vita Melancton.

De hát ebben az időben — bár ugy volna ma is — a nép oly kiváló figyelem és buzgó részvétellel járult az egyház ügyeihez, hogy sokszor a fő-fő protestans családok, már kisdéd korukban egyházi hivatalra szánták gyermekeiket, — a szántóvető ekéje szük nyomában moralizált, a kereskedő polemiciát olvasott, a fejedelmek, főurak félre vonulva a lovagi élet lármájától s dogmához szegődve — mint ma a politikához — tulságosan avatkoztak az egyházi dolgokba, úgy hogy midőn ezeket mérsékeltségre intve, kérte volna Melancton, az ágostai gyűlésen 1530, oly kiméletlenül ostromoltatt paptársaitól, hogy ezen szavakra volt kénytelen fakadni: Non frangor animo propter crudelissimam vocem meorum hostium, qui dixerunt, se mihi non relicturos esse vestigium in Germania, — commendo autem me filio Dei, — si solus expeller: decrevi Palestinam abire, et in illis Hieronimi latebris, in vocatione filii Dei, et testimonia perspicua de doctrina scribere, et in morte Deo animam commendare!

A legközelebbi években Hálában, hol sokan felkarák állítani az egyházi fenytéket, hatalmas beszédek ellenfelek fel ellene. Baur lelkész, történeti, egyházjogi, paedagogiai elvekből szónokolva, azt mutatta meg, hogy azt jelenkorunk-

ban feltartani, nem lehet; mivel nem is lehet meghatározni, melyek azon vétkek, mik az egyházi fegyelem tárgyai lehetnek, a tanácsszékek pedig, mint a történet bizonyítja, alkalmatlan és sikertelen eszközök annak fentartására stb. — Azonban az a rossz oldala is van, hogy miatta a polgárrazzal gyakran összeütközésbe jönne az egyház. És ezen elvet a többség hatalmasan pártolá. Mások pedig azt hangsúlyozták, hogy egyedül, csak egy értelmes buzgó pap gyakorolhatja, az egyház belső fegyelmét, szeretet és bizalom által támogattatva hozzá hasonló buzgó és tevékeny világi elemtől, melynek mind az egyházi, mind pedig az iskola ügye igazán szívében fekszik.

És e szempontból, nagy igazságu szavak azok, melyeket a megdicsőült Fáy András mond „Óramutatójában“: Sőt ha egy kissé tovább s elfogulatlanabbul elmélkedünk a dolog felől, aligha úgy nem találándjuk, hogy minél nagyobb részt vesznek a világiak az iskolai és egyházi kormányzásban, miután részvét érdeket szokott szülni, annál jobban áll dolga mindkettőnek; mert hiszen a természet rende kívánja, hogy azokat vonjuk be az ügy érdekébe, kik tehetnek, nem pedig csupán azokat, kik örökké csak tanácskoznak, a kiviteli szükség eszközeinek birása nélkül stb. lap. 144.

Egyensuly ide, egyensuly oda, csak hogy egy lélektől lelkesített, a közjót ohajtva előmozdító férfiak karolják fel keblökre, az egyház és iskola ügyét, hogy egyenként is általánosan is protestans magyar egyházunkban, a király, a haza, a vallás, egyház és iskola jólléte boldogulva előmozdittassék, anyagilag és szellemileg, a jó rend mindkettőben fentartassék, felebarátaink vallásossága megszenteltessék!

Csuthy Zsigmond.

II.

Tormássy János református szuperintendens kivonatos dolgozata a pesti vallásügyi bizottság munkálataiból.

(Folytatás.)

A mieink egyedül az artikulusok mellett maradnak, a Leopoldinán kívül való resolútiókra ugyanazért, mert ő Felsége maga patensében: *illas pro informatione adnexas esse dicit*; és még, hogy 16-a Mai 1721 a királyi commissariusokhoz írott levelében, mikor azt parancsolja, hogy a két pártiaknak az explanatiók felett vitolódásait minden erősségeikkel, kifogásaikkal együtt küldjék föl, elébb a dologról a clerust is meghallgatván, — nyilván felteszi, hogy a resolútiókról való kérdés substratuma a disputationak, melyet nem cselekedhet vala, ha az volna királyi akarata, hogy azok a bizottság vizsgálatának alapjai legyenek. De a Leopoldinától irtóztak legnagyobbban az evangelicusok és azt ezekkel az okokkal ostromolták.

A még akkori időkben olvasható actákból bizonyos, hogy az a cardinalis Kolonits és cancellarius Matyasovszky tojományuk, a király positiva ratificatiója és aláírása nélkül.

Nem hirdettetett ki : tehát nem kötelez. Tripart. 2. Tit. 2. A mi akkor szintén Bécsben levő ablegatusaink, (de quibus supra) annak a törvénytelenységét a király előtt megbizonyították. Maga a király crucifigalta az 1704-ben bocsátott resolútiója által, melyben a Leopoldinával egyenesen ellenkező sopronyi cikkelyeket megerősíti. Ugyanezt cselekszik József és Károly feljebb említett resolútiójukban.

Az explanatio természettel arra való, hogy a törvényt fentartsa, világosítsa, nem hogy elrontsa; de a Leopoldina elrontja azt.

Mikor Károly a Leopoldinához 1701-ben toldott adnexumában a pápista hit poenalissá tett változtatását a clerus kérésére meg nem erősítette királyi patensében, azután diaetalis resolútiójában : azzal a Leopoldinának királyi eredetét világosan tagadta.

Hogy is ne! mikor az maga magával ellenkezik : egykor azt mondja, hogy senkit a vallásra kényszeríteni nem szabad, — máskor a földesurak hatalmát a lelkesmeretre is kiterjeszti.

Végre a clerus sem tartja azt a *commissio regulájának de facto*, hanem kénye szerint csonkítja, változtatja, mint az ő tőle *procurált impressumnak* a *manuscriptummal* összehasonlításából nyilván vagyon.

Ezen közönségesebb jegyzék után következnek :
az evangelicusok gravamenjei.

Mindössze 20 gravamen; 10 a Soproni, 25 dik *articulusból*, ismét 10 a 26-dikből vétettetik, de ez utolsóbbak közül rövidségnek okáért én némelyeket összehuzok.

1. gravamen. Hogy a *liberum religionis exercitium* truccára sok helyben nem engedtetek predikátorok. Felelt a clerus: Igen, mert különböz az *exercitium publicum* és *privatum*; a sopronyi 25-ik art. mindenütt és mindeneknek megengedi a *privatumot*; de a *publicum exercitium* csupán csak a 26-dik *articulusban* megneveztetett helységeket illeti. *Replica*. A törvény, a *pacificatiók*, a *diplomák* ezt a *distinctiót* nem ismerik. A Leopoldina szüleménye az. Ha az a *distinctio* megáll, a két, egyszersmind egy magában ugyanazoktól szerzett *articulusokat* egymással való ellenkezésbe ejti: az elsőb szerint: *omnibus et ubique liberum religionis exercitium* engedtetik, a második szerint: *nec omnibus, nec ubique*. A clerus értelmében vett *privatum exercitium* belső, természeti, senkitől megtagadni nem lehet. Csak azt adva hát, a 25-ik cikkely semmit sem ad.

Ha a 26-ik cikkely engedi meg a *publicum exercitiumot*, azt engedvén meg, a mi még nem volt, következik, hogy az evangelicusoknak a bécsi békekötéstől fogva nem volt *publicum exercitiumuk*; — a mi nyilvánáságosan nem igaz.

Nem volt még a Leopoldina és az 1647-ki országgyűlésen a clerus ellenmondása eligazítására a mieinkkel traktáló világi *status a publicum exercitiumot* a Leopoldina értelmével egyenesen ellenkezőkép magyarázta a maga *replicájában* (mely így kezdődik: *Vastam querelarum silvam etc.*)

No tehát a hazai törvények értelme, és a Leopoldinától meg nem ígezett ellenfél szerint a publicum exercitium nem egyéb, hanem a vallásnak külső és látható gyakorlása, legyen az akárhol. Ugyde az a predicator szolgálatja nélkül nem lehet. Erről szól a 25-ik cikkely, a 26-dik pedig arról az exercitiumról, mely templokkal, oskolával ékeskedik: azonban az exercitium mind amott, mind itt nem privatum, hanem publicum és egyedül csak a commoditásra nézve különböz.

2 dik gravamen. Nemcsak predikátort tartani nem engedtetik sok helységeknek, hanem az is tilalmaztatik, sőt igen keményen megbüntettetik, ha az evangelicusok a praedikátoros helyekre utaznak a lelki dolgok kedvéért.

Felel a clerus: Azt a Leopoldina parancsolja, mely az articularis és nem articularis helyeket megkülönböztetvén, azt rendeli, hogy amazok salvo jure Dominorum Terrestrium, azaz míg azok megengedik, vallásukat gyakorolhatják; emezeknek pedig olyan helyre menni isteni tisztelet végett máskép soha sem szabad, hanem ha előbb a parochust kielégítik.

Repl. A Leopoldina dicasterialis és nem igazi királyi resolutio lévén, non probat, de ha királyi volna is, a pacificatiókat, a diplomákat, nevezetesen önnön diplomáját Leopoldinak, a két státusok között III. Ferdinand mediatioja alatt szerzett transactiót, a vallás dolgában hozott minden törvényt el nem ronthatja: mindezekben pedig nemcsak ismeretlen szó a helyek articularitása vagy nem articularitása, hanem mikor omnibus et ubique szabad, exercitium engedtetik, látni való, hogy articularisnak declaráltatik az egész ország.

Ha az teszi az articularitást, hogy benne van valami az articulusokba, mind a két pacificatiók, mind a két statusok között való transactio inarticuláltatván, mind a háromnak articularitása, még pedig olyan articularitása vagyon, mely két fél megegyezésével lett; azért is egyik féltől nem cassáltathatik; holott a sopronyi articulusok reánk nézve titkon és egészen csak egyik fél által készítettvén, és abba előforduló dolgok, helyek, amahoz hasonló articularitással egyedül

csak anyiban dicsekedhetnek, amenyiben az említett bilaterale pactumokkal megegyeznek.

3-ik gravamen. Hogy az evangélikusok a salvo jure Dominorumnál fogva sokképen kényszerítettnek vallásuk változtatására.

Itt is a feljebb megvetett Leopoldina a clerus steckenpferd-je. Ebben a Leopoldinában lévő egyik contradictio már feljebb említődött. Ez is hasonló ahhoz. Szabadságokban hagyja a privatum exercitiumi lakosoknak elmenni istenitiztelet végett az articularis helyekre. Ugyde szabadosan járni az istenitizteletnek vallása szerint való gyakorlására, valakinek még is annak az idegen vallásra kényszerítettnei implicat.

Mondta a clerus: lám régen a ti uraitok is így cselekedtek. Mondta, de nem bizonyította meg. Más mutat az, hogy a mohácsi veszedelemtől fogva ad ann. 1604. semmi háborus lárma nem volt a vallás miatt. Mikor 1545. art. 5-o elvégeztetett: hogy clerus et religio ad pristinam normam redigatur; ha valaha, itt lett volna helye az evangélikusok erőszakoskodásáról való szónak: miért nincs hát?

Gondolja meg akárki a mi vallásunk principiumait és az ellenvetésre könnyen fog felelni. Örökké az evangélikusok panaszló instantiájokra jöttek a vallásbeli törvények.

Mondta a clerus: az 1691-ki Leopoldina után. Nem lévén szükség az urak földi hatalma erősítésére, a salvo jure-n a lelkiismereten való hatalom értetik.

Repl.: Azt érteni: „a mivel ember sem bir, sem birhat, nem lehet.

Egy törvényhozó corpus szavait a becsület kívánja; — hogy ha ambiguitas van is azokban, úgy értsük, ne hogy valami absurditas jöjjön ki; a lelkiismereten való uralkodást pedig még a pogányok is absurditásnak tartották.

A törvény szavai értelme ez: Az uraságok jusai a vallásbeli szabadság által semmiben meg nem kisebbítettnek; mint-ha p. o. annálfogva a paraszt a nona, a decima és egyéb tör-

vényes praestatio alól felszabadulna, mint régen, némelyek Németországba álmodoztak.

Vagy birtak az uraságok az evangeliumi vallás bevétele előtt a lelkeken való hatalommal vagy nem. Ha igen, cassáltatott az, a bécsi *pacificatio art. 1-us 1608.* által; ha nem birtak: — a törvény, a diplomák, a *regnicolaris transactio* nekünk a mi lelkiünk esmerete szabadságát anyira assecurálták, confirmálták, hogy attól, még ha magában lehető volna is a dolog, megfosztattatnunk nem lehet.

A törvények *clausulái novum jus non tribuunt, sed antiquum confirmant.* Tedd fel, hogy a 25-ik *articulus clausulája* meghagyja a lelkiismereten való uralkodást, a 26-ik pedig *salvat omnes Leges diplomate regio firmatas:* úgy a két *articulus* egymást elrontja, minthogy mind a törvények, mind a diplomák meghagyják a parasztok lelkekismerete szabadságát. Sőt a 25-ik *articulus* maga pofozza magát; mert midőn a lelkismereten való hatalmat *ex hypothesi* megengedi, ugyanakkor parancsolja: *Nemo ad ceremonias religioni suae contrarias adigatur.*

A belső, *privatum exercitium* a clerus hitele szerint is mindennek mindenütt szabad, de az uraságoknak a *jus in conscientias* — is szabad; azzal élvén az ur a maga jobbjáira nézve, hypocritákat csinál; a hypocritaság bűn: immár szabad-e rosszat cselekedni, hogy jó legyen belőle. Leopold in *resolutione sua 29-o junii 1704.* ezt írja: *Se ut a quocumque cuiuslibet conscientiae vis inferatur, non permissurum sed regia manu impediturum.*

Hát nem igaz-e, hogy a Leopoldina nem királyi, hanem *dicasterialis explanatio?* Hiszen úgy Leopold maga magával ellenkezett volna. De ha királyi lett volna is *per inconcessum;* mivel *posteriora tollunt priora,* magát a szerzőjétől cassált *explanatio* volna az. *Tripart. P. 2-ae Tit. 2-o.*

Anyival inkább, hogy nemcsak József az ő alatta 1708. kezdett *dietara* küldött *resolutiójába* atyjának közelebb említett 1704-dik *esztendőbeli resolutióját* megerősítvén annak

azon szavaival élt, — hanem Károly azon dieta folyamata alatt több ízben mind mondotta, mind írta a maga patenseiben.

Vége midőn a commissio azt tartaná, hogy ezt a kéz alatt lévő politiko-theologica kérdést a partes-eknek mind lehetne, mind kellene debattirozni, a király megparancsolta, hogy abban tovább ne menjenek; mit, ha azt nem jelenti ez? hogy legalább még akkor a salvo-juré-n nem értette Károly ipsum jus in conscientias.

4-dik gravamen. A superintendensek az ő juris-dictioikra tartozó foglalatosságaikban akadályoztatnak.

Ez ellen a clerus ezeket fordította:

A házassági ügyek a szent-székekre tartoznak, mivel azoknak méltóságok a bécsi pacificatióban is helybenhagyattatott. Art. 15. 1644. van valami a házassági ügyekről, de mivel arról az articulusról a sopronyi Art. nem emlékezik, elaludt. A visitatio sem illeti a superintendenseket, mert azt a 10-dik art. 1557. az archidiakonuosoknak adja. Az evangelicusok ministerei laicusok lévén, szintugy mint hallgatóik a sz.-szék jurisdictiója alá tartoznak.

Vége a gyűlések tartása art. 31. 1715. megtiltatott. Replica. Az art. 15. 1647. confirmálva vala per art. 26. Sopron, mely salvas relinquit omnes leges diplomate regio firmatas. Aztán egy az az art. az 1608. első articulusával, ez pedig confirmaltatott per art. 25. Sopron. Hogy a mi papjaink még a bécsi pacificatio előtt ususában voltak a házassági ügyek megvizsgálásának, eligazításának, ex protocollis evangelicorum megbizonyittatott 20-a maji 1722.

A szent-székek esküvésök szerint a tridentumi decisiók után tartoznak ítélni: mi pedig azokat be nem vesszük. Hogy némelyek közülünk a sz.-székekhez folyamodtak dispensatióért, nem tudták, mit cselekesznek. A clerustól citált régi törvény és az art. 22. 1604. per pacificationem wiennensem pro non obstantibus declaráltattak.

Hogy az 5-ik art. 7. §. 1647., mikor a sz.-székek aucto-

ritását confirmálja, akkor a mi szuperintendenseinket is confirmálja, onnan tetszik meg, hogy azok azon jurisdictionak régen azelőtt ususában voltak ut supra.

Az archidiaconusok visitatiója alá nem tartozunk: mert azok egyszersmind partesek és birák nem lehetnek. Egyik szerzet nem visitalja a másikat, mi pedig a vallásbeli hitelek szerzetére nézve is különbözünk; ad avertenda odia et dissensus rendelte a törvény a superintendenseket; de amugy a gyűlölség és szakadások szaporodnának, ugy a superintendensek ok és haszon nélkül rendeltettek volna.

A római széknek a zsidókon és görögökön stb. semmi jurisdictionójuk, hogy lehet hát azokon, a kiknek liberum exercitiumot adott a törvény? Ez az exercitium természettel felteszi a rendet, az intrinsecus rendet; a hol rend van, van ott nagy, nagyobb és kicsiny, ott a kicsiny nem mástól, hanem ugyanazon egészben lévő nagyoktól függ; azok a nagyobbak nálunk superintendensek. Az evangelicusok miniszterei, mivel laicusoknak tartatnak a clerustól, attól clericusok gyanánt nem traktáltathatnak, hanem anyiban a biróság alá tartoznak; amenyiben pedig papi functiókat gyakorolják, superintendenseik alá. És ugyan, a kik nem tagok többé, kivágattatván a testből, hogy ítélthetnék a fő által?

A rosenbergi zsinat és annak az actái cassáltattak art. 31. 1715., tehát minden azelőtt volt és azután lett törvényes fejedelmek alatt, csendesesen és annak rende szerént tartandó zsinatok cassáltattak: hogy nem következik, a mindjárt nyomba jövő art. 32. kiáltja nyilván, mely a Rákóczy alatt történt minden végezéseket elsemmisít; de sem az azelőtt, sem az azután törvényes uralkodás és békesség ideje alatt hozott rendelkezéseket nem semmisíti el.

5-ik gravamen. Hogy a római hitről az evangelicus vallásra tért keresztyének, apostasia név alatt a papi székekre citáltatnak, tömlöcöztetnek, büntettetnek. Nota. Nem lévén még törvény az ilyenek ellen (in resolutione Carolina factum hoc primum) a mi comissariusaink relatioja a clerusnak ide tar-

tozó feleletéről nem emlékeznek. A panasz méltatlanságát ezekkel bizonyítja.

Az evangélikus vallást *juxta legem libere acceptat et tamen simul crimen committere (secundum clericum) implicat.*

Liberium exercitium conceditur sponte et libere acceptare volentibus art. 1. 1608. NB. nemcsak azoknak, a kik már acceptálták, profiteálják, hanem az ezután acceptare volentibusoknak is, mind a két felekre nézve utánna vetvén; ne quisquam in libero religionis suae exercitio a quoquam turbetur, nyilván tiltja, hogy sem a régen, sem a mostani acceptans meg ne büntetessék.

A mit a törvény megenged, sőt sanctial, az nem bűn, nem crimen, a hol crimen nincs, culpa sincs, a hol culpa nincs, nincsen helye a poenának; a clericusnak 1714. azon kivánsága hogy a római hit elhagyása büntetés alá vettessék, diaetaliter nem acceptáltatott: ellenben mikor Károly a soproni art. megerősítvén, egyszersmind a bécsi pacificatiot is megerősítette, akkor szükségesképen visszavetette a clericus kivánságát. Nota. E pont alatt a királyhoz intézett könyörgéseikben az apostasia csuf és illetlen neve, a recopulatio, az ez időtájban kezdett püspöki visitatio ellen esedeznek a mieink.

6-dik és 7-dik gravamen. A papi functiókban sokképen akadályoztatnak bennünket, u. m. az ugynevezett *articularis* helyek *reversalis*átatnak, hogy nem szaporítják ministereik számát, a nem *articularis*okból pedig kiűzik a ministereket. Ugyanott a foglyokat, betegeket meglátogatni nem engedik, sem az elegyes házasságoknak *copulatio*ját, sem a nemesek *residentia*iban istenitisztelet végett az idegeneknek összevgyülését.

Holott, hol a törvény, mely városenként a miniszterek számát meghatározza? a *reversalis*ok art. 25-a Sopronban általában *cassált*tattak; a mit a törvény *cassál*, azt a clericus *vigorba* nem teheti.

Az evangéliumi vallás *omnibus et ubique liberum art. 1-a 1608.* tehát az egész Magyarország *articularis ut supra*, om-

nibus liberum est acceptare religionem evangelicam, ergo omnibus acceptantibus liberum est ministris adesse opera sua; különben az acceptatio exercitium nélkül semmi, az exercitium miniszter szolgálatja nélkül nem lehet.

Lex neminem sceleris non convictum aedibus eiicit tanto minus territorio arcet; hát miért üzettenek ki parochiájából, lakó helyek határaiból predicatoraink?

Mi a 25-dik soproni articulus által tilalmaztatott turbatio religionis, ha a foglyoknak és betegeknek meglátogatása tiltása nem az? hány ezer lelkek fosztatnak meg minden lelki vigasztalástól, csak a XI. vármegyékben? A 26-dik soproni articulus büntetést diktál azokra, a kik ezt cselekszik.

A miniszterialákat a mi illeti, cui maius quid licet, licet id quod minus est. Nagyobb libere acceptare religionem evangelicam mint kereszteltetni, vagy copulaltatni predicator által; végre a Leopoldinát, sőt az 1714-diki esztendőbeli resolutiót is a diplomákhoz, törvényekhez, nem pedig ezeket amazokhoz kell mérni és alkalmaztatni.

Nota. Szörnyüségéről panaszkodnak commissariusaink a királynak a felől, hogy bánnak a mi roszakaróink az istenitiztelet végett máshová menni szándékozó, nem csak szegény jobbágyokkal, hanem még a nemesekkel is? hogy tiltják meg földesuraságoktól is az ő temetőikbe való temetkezést, harangozást stb.

8-dik gravamen. Iskoláink szorittatnak, elfoglaltatnak, pusztittatnak.

Nota. A soproni articulusok effectuatiója végett rendeltetett commissio Kolonits vezérsége alatt a praetensive articularis helyekben a tanítást pusztán ad trivialia szoritotta; a nem articularisokban elpusztította; annak a factumát, azt mondja a clerus az 1714-dik esztendőbeli királyi patensek: „De non augendo paedagogorum numero“ megerősítették.

Replica. Azok a patensek negotium religionis in eum statum poni iubent, quo fuit ante Rakotzium; azonban, az

evangelicusok gravamenjeit a mostan álló commisióra igazítja. Nem normativa, hanem csupán interimalis resolutio volt tehát az. Igaz, hogy szóllanak a patensek a felesleg való miniszterekről, gyermek-tanítókról, de hol, hogy és mennyien legyenek az ilyenek, annak a megítélését, hogy bizhatni azokra, a kik pars?

A feljebb említett commisionak rendelkezései, egyenesen és egészen ellenkezővén a törvénnyel, felette igen megszaportották az evangelicusok panaszait, melyeknek az eligazítása, mivel a mostan ülő commissiora bizattatott, látni való, hogy a commisio vizsgálódásának, az említett királyi levél normálul nem szolgálhat.

Az iskolák az ecclesiának része, veteményes kertje, esz-
közök annak a fenmaradására. Vallás exercitiumának fenállani, szabadon fenállani, fide publica fenállani, mégis iskolák nélkül lenni: képtelenség. Ha vallás nem volna is, csak pusztá emberekből álló ország volna a haza, abban a fene tudatlanság eltávoztatása végett az iskolákat elpusztítani nem kellene.

9-dik gravamen. Vallásunkkal egyenesen és általában ellenkező ceremóniákra köteleztetünk, p. o. hogy a szentekre esküdjünk, noha a 25-ik soproni articulussal megegyez, art. 5. 1647. Ferdinandi III-ii diplomatis conditio 2-a.

Felelt a clerus. De bezzeg nem úgy parancsol a Leopoldina de opificibus: nem is szól a soproni articulus a citált 1647-dik törvényről, végre a céhbelieket kötelezik a céh articulussai.

Repl. Trip. Tit. 2-a pars 2-ae Leges priores per posteriores silentio praetermissae vigent. A soproni art., hogy ne confirmálná a diplomába bétett törvényt, holott omnes leges diplomate regio munitas confirmat. Mesterséggel szurattak az afféle ceremoniak a céhek articulusaiba, mivel a reformatio után azok igen sokakban elhagyattattak miképen más privilegiumok salvo juro alieno szokták adattatni. De ha azokban meghagyattattak is, semmivel inkább nem kötelezik a mester embereket, mint hajdan a reformatio ellen hozott tör-

vények, melyek -- in pacificatione pro non obstantibus declaráltattak.

Vagy semmit sem ad a törvény, mikor liberis religionis exercitiumot ad, vagy van ott libertas, a hol az ember kényszerítették. Mondottuk a szentekre való esküvés csak azért kívántatik tőlünk, hogy a hivatalokból kirekesztessünk.

Felelte a clerus. A decretalis formula kívánja azt. Replica, Az a római hit principiumihoz szabott formula. Mihelyt a statusok legnagyobb része bevette a reformatiót consvetudine, ipsi legi scriptae derogante abolealtatott.

Trip. prolog. Tit. 11, 12. Az értelmes római theologusok értelme szerint elég az istenre való esküvés nem erősödik az semmit a szentekre való esküvés által. A VI. seculumban több palatinusok, koronaörök hivatalukba állittatván, csak az egy igaz Istenre esküdtek.

10. gravamen. A vallásra való tekintetből embereink a hivatalokra nem alkalmaztatnak.

Felelte a clerus : az jure talionis esik; a római hitnek mint indigenának nagy proeficientiája vagyon; a vallásbeli törvények az evangelicusok aplicatiójáról hallgatnak; a Leopoldina parancsolja ugyanazt, de annak a genuinitását disputálván az evangelicusok, magukat annak a jótéteményétől megfosztották; végre az ő vallások csak tolerata.

Repl. Soha sem bizonyítottatott még meg, hogy az evangelicusok tromfja lett volna az első; nem a pápista, hanem a pogány vallás az indigena; a praecellentiaról pedig a törvény nem tud. Art. 3. 1608. Dipl. Ferrd. II-i et Leop. Utraque conditione 3-o. Árt. 10. et 13. 1608. Art. 44. 1609. etc. Ezek, mindezek nem semmik. Ezek a valami törvények, pedig mind azt parancsolják, hogy a hivatalok absque discrimine religionis adattassanak. A bécsi békeszerződés, a királyi diplomák, az ország tövényei, Leopold, József, Károly királyok resolútiói az evangelika vallást bévettnek nevezik; a bévett és el-türt pedig különböz. A Leopoldina semmi új jogot nekünk nem adott, mi sem vesztettünk el egy gyökeres jussunkat is

azzal, hogy az ő valódi diplomájához ragaszkodván, egy az ő neve alatt koholt dicasterialis csinálmányt az övének lenni nem ismerünk.

(Az előbbi közleményben, 93. l. 13-dik sorban felül bal kezével helyett olvasd. : más kezével.)

(Folytatása következik.)

Közli : Hoffer Endre.

Zsinati teendőink mivolta, rendszere és egymásutánja. — Töredék és alapvázlatok egy törvénytervből. — Némi kis észrevételek az eddig megjelent tervezetekre. — Vélemény a legközelebbi teendőkre nézve.

A tavasz eljött s a természet szépen virulni kezd. „Az ember felkél reggel idején és tiszte szerént munkára mégyen.“ De a mi zsinati előkészületeink mezején, fájdalom! mindez ideig nagyon csekély virulmány látszik, kivált olyan amelyből egészséges gyümölcsöt várhatnánk. A munkások is igen kevés számuak még a mezőn s ugy tetszik mintha kétkednének és tétováznának a teendők mivolta, rendszere és egymásutánja felett.

Szivesen beállok tehát én is, legalább némi kis időre, nem mondom hogy épen a munkások, hanem ez uttal is csak az eszméket tisztázni akarók közzé s bár alig választ el egypár hét azon naptól, a melyre az országos bizottság összejövele immár kitüzve van s így az idő reám nézve rendkívül rövid: teszek egy próbát mégis s véghetetlenül örülnék, ha ügyünk fejlődését az alább közlendő nézetekkel és javallatokkal csak valami parányi kis részben is előmozdithatnám.

I.

Zsinati teendőink mivoltára nézve, most is az a nézetem, ami a mult őszszel vólt, hogy t. i. „a zsinat fíteendője első sorban nem más mint törvényhozás, mégpedig oly törvények alkotása, amelyek legalább a főbb vonásokban egyetemesen kötelezőleg megállapítsák valahára, egyházunk országos szervezetét, a presbyteriumtól kezdve,

fel egész az országos zsinatig;“ továbbá oly törvények alkotása, amelyek amint a királyi szentesítést megnyerik, az eddigi, különben is legnagyobb részben elavult kánonokat s statutumokat hatályon kívül helyezhessék stb. stb. Épen ez a veleje voltaképen a Gróf Lónyai indítványának is.

Legelőször is országos egyházszerkezeti vagy alkotmányi törvénytervre van tehát szükség, még pedig olyanra amely minélélbb, könnyen és biztosan kivihető, életbe léptethető legyen. E végre elmulthatatlanul szükséges s egyenesen első teendőnk mivóltához tartozó dolog, hogy az a törvényterv

ne legyen valami hosszadalmas és sok apró részletességekre kiterjeszkedő, hanem csak a főbb dolgok körül forogjon, mert különben, amellett hogy túl a rendén korlátozná az egyes egyházkerületek, megyék és községek szabadságát, a törvények sokasága által bűnök és zavarok sokaságára adna alkalmat s az életbeléptetést és végrehajtást felette megnehezítené; — továbbá elmulthatatlanul szükség hogy az a törvényterv

tisztán az egyház belügyeinek mezején forogjon, tehát távoztasson el minden olyat ami a más felekezethez és az államhoz való viszonyokat érintené, mert ezekben egyóoldalulag maga a zsinat különben sem intézkedhetik, s ezeknek zsinati s épen törvényhozási bolygatása, a királyi szentesítést s így az életbeléptetést is lehetetlenné, azt pedig nagyon könnyen lehetővé tenné, hogy a zsinati tervekre s munkálatokra egyenesen állami veto nehezülne, s a saját romlásunk nélkül már tovább nem halasztható országos egyházrendezés néhány évtizedre ismét visszavetettnek. Részemről nagyon ohajtandónak s a dolog lényegére tartozónak vélem azt is, hogy az a törvényterv

oly képviseletet, kormányzatot és biráskodást hozzon javallatba, amely a mostaninál sokkal több költségbe ne kerüljön; továbbá hogy lehetőleg távoztasson minden olyat, a mely mind általában egyházunknak mind különösen a zsinatnak kebelében, bármiféle de főleg a dogmatikai pártviszályt életre költené és erősítené, mert különben mi is nagyon könnyen odajutunk a zsinatolással, ahova legközelebb

francia református hitfeleink jutottak, t. i. még nagyobb viszályra és nyomorra, mint a milyen a zsinat előtti volt.

II.

Ha ezekben áll, röviden kifejezve, a zsinati illetőleg törvényhozási teendők mivolta, most a második kérdés az, lehet-e ezen teendőknek bizonyos rendszerök? Lehet igenis, és ezen rendszer logikai alapjául s kapcsául a következő egyszerű igazság szolgál:

Az egyház egy önjogu élő test, élő organizmus; egy láthatlan fő t. i. az Ur Krisztus alatt; s miként minden élőtestnek, ugy az egyháznak is avégre, hogy magát fentarthassa s léte célja felé közeledhessék elmulthatatlanul szüksége van:

élő szervekre, élő organumokra, amelyek ama célfelé kellően működjenek; továbbá

eszközökre, amelyeket a működő organumok ama célra felhasználnak.

Az egyház élőszervei: a fokozatos egyházi hatóságok és tisztviselők; eszközei: különféle egyházi intézmények.

A fokozatok, amelyeken a hatóságok keresztül vonulnak, a következők:

egyházközség,
egyházmegye,
egyházkerület,
országos egyház.

Mindenik fokozaton kétféle és pedig egymástól elkülönült hatóság létezik t. i.

képviselési s kormányzati,
bírószági.

A hatóságok folytonosan együtt nem ülhetvén és sem a végrehajtást, sem a különösen nálunk még folyvást nagyon szükséges szakadatlan felvigyázást nem gyakorolhatván, különféle tisztviselőkre van szükség, akik mint a hatóságok megbizottai, azok nevében működnek. stb.

Mindezeknél fogva már, egyházunk országos szer-

vezetének vagy alkotmányának egyes tagozatai, vagy más szavakkal: a zsinat által létrehozandó törvénykönyv tartalmának egyes pontjai, kellő rendszerben a következők lennének:

A magyarországi reformált egyház alkotmánya.

Első rész:

Egyetemes alaptörvények.

Második rész:

Az egyház képviselői s kormányzati hatóságai; nev:

- Egyházközségi közgyűlés.
- Egyházközségi tanács (presbyterium.)
- Egyházmegyei közgyűlés.
- Egyházmegyei tanács.
- Egyházkerületi közgyűlés.
- Egyházkerületi tanács.
- Országos egyházi közgyűlés (zsinat).
- Országos egyházi tanács.

Harmadik rész:

Az egyház bírósági hatóságai, vagy törvényszékei, nev:

- Egyházközségi bíróság.
- Egyházmegyei bíróság.
- Egyházkerületi bíróság.
- Országos egyházi bíróság.

Negyedik rész:

Az egyház tisztviselői, nev:

- Lelkészek.
- Tanítók.
- Tanárok.
- Esperestek.
- Szuperintendensek.
- Egyházközségi gondnokok.
- Egyházmegyei gondnokok.
- Egyházkerületi gondnokok.

Az egyház többi tisztviselői (mint pl. énekvezérek, orgonisták, jegyzők, pénztárnokok ügyvédek, levéltárnokok stb.) és alsóbb rendű megbizottai.

Ötödik rész:

Az egyházi élet fentartásának és tökélyesbülésének eszközei (egyházi intézmények):

A közönséges isteni tisztelet.

A sakramentumok kiszolgáltatása.

Vasárnapok és ünnepek.

Alsó és felső iskolák.

Konfirmátzio.

Házassági ügy.

Temetési szertartás.

Egyházi fegyelem.

Anyakönyvek.

Levéltárak.

Egyházi vagyon; egyházi adó.

Egyházi és iskolai pénztárak, (fokozatosan).

Egyházközségi szegényekről, árvákról s nyomorultakról való gondoskodás.

Szegény egyházközségek és iskolák segélyezése.

Egyházi és iskolai tisztviselők fizetése és nyugdíjazása; özvegyeik s árváik gyámolítása.

Ezen sorozat mutatná tehát zsinati teendőink rendszerét, vagyis azon tárgyakat, amelyekkel egyházi törvényhozásunknak foglalkoznia kellene. Teljességgel nem ringatom magamat azon álomban, hogy ez az egyedüli helyes rendszer. Részemről szívesen elfogadom bárkitől a jobbat, csak hogy legyen benne kellő logikai összefüggés, mert ezt elmulhatlan szükségesnek tartom.

Ah de egy rengeteg erdő ez az egész; temérdek tárgy van itt felölelve, — mondja talán a tisztelt olvasó. Kérem gondolja el, hogy a mi egyházunk oly sajátságos helyzetben él és küzd, melyhez hasonló, alig van valahol a földön; gondolja el, hogy az elsorolt tárgyak között, van-e csak egy is, amely nálunk ez időszerint nem egyházi belügy, és amelynek, ha csak néhány törvénytípussal való rendeztetése is, kisebb nagyobb mértékben szükségesnek ne mutatkoznék. Egyéb-

íránt ismétlem azt, amit szüntelen szem előtt tartandónak vélek, hogy t. i. a törvények, az elsorolt tárgyakra nézve is, csak a legfőbb és legfontosabb vonásokat állapítsák meg; majd következhetnek aztán a létrehozandó új hatóságok által készítendő utasítások és rendszabályok stb. Így van ez, a legtöbb esetben külföldön is. A wesztfáliai és rajnatartományi evang. egyház alkotmányát megállapító törvények magok, amelyek 1835-ből veszik első eredetüket, a Richter Doveféle 1865-dik évi gyűjteményben, a királyi kabinéti 3 rendelettel együtt 49 lapra terjednek közép 8-adrétben, garmond nyomással; ámde ugyanezen törvényeknek egy 1873-dik évi oly hivatalos kiadása, amely az idők folyamán létrejött szükséges pótlásokat, utasításokat, rendszabályokat, formulákat stb. is magába foglalja, ugyancsak 8-adrétben és pedig sok helyütt nagyon sűrű nyomással, már 260 és 236 tehát öszvesen 496 lapra terjed. Azon egyházalkotmányi terv, a melyet a francia reformátusok 1872-dik évi zsinata készített, de amely az államtól megerősítést nem nyerhetett, kis 4-adrétben, igen nagy és ritka nyomással 20 lapra terjed. Az appenzel kanton ref. egyház alkotmánya, amely a múlt évi november 12-dikén nyert állami helybenhagyást, 10 lapra terjed kis 8-adrétben. A szent galleni, amely 1864-ben állapított meg 53 lapra terjed; ámde ugyanezen kantonban, az egyházi ügyekre vonatkozó törvények s rendeletek gyűjteménye 364 lapot mutat, Így van ez, a poroszországi evangélikusok egyházközségi és zsinati szervezetére vonatkozólag is, amely hosszú vajadások után 1876-ban nyert az országos zsinattal betetőzést. Magok a törvények, amelyeknek már eddig is igen számos különféle kiadásai vannak, felényi terjedelemmel sem bírnak, mint az azokra vonatkozó utasítások.

Legyen tehát maga a törvénykönyv minálunk is lehetőleg rövid, s ne terjeszkedjék ki a szükségtelen részletekre. Ezt kívánja a törvény állandóságának s az egyház nyugalmanak érdeke is. Részemről, hazai törvényhozásunk mezején sem tartom jójelnek az olyat, hogy pl. az 1871-ben létrehozott községi törvényt, már 1876-ban több lényeges ponton módo-

sítani és pótolni kellett. Állami téren mégis csak lehet ez, ahol az országgyűlések csaknem folyton folyvást tartanak; ámde mi, már földhöz ragadt szegénységünknel fogva is, csak öt-hat, vagy több év alatt tarthatunk egyszer zsinatot, s mit csinálunk addig a haszontalan és rossz törvénynyel, amelyet csak új és szentesített törvény változtathat meg, míg ellenben az utasítások és rendszabályok, az azokat alkotott hatóság által zsinat nélkül is bármikor megváltoztathatók. Itt is két féle szélsőségtől kellene tehát óvakodnunk; egyik az, hogy egyházalkotmányunknak legfőbb pontjai, ezentul is folyvást, a minden percben megváltoztathatás hó halmán álljanak, vagy éppen a levegőben függve ingadozzanak; a másik az, hogy csekélyebb dolgokban is, a törvény szigorával leláncoltassunk.

III.

Bármily gondosan óvakodjunk is ama két végllettől, mégis kérdésbe jöhet, hogy vajjon a fent kitűzött minden tárgyra nézve, a törvényhozás nagy fontosságú munkáját elvégezheti-e egészen maga a legközelebbi zsinat, és ha nem, működhetik-e per excerpta, azaz belátása szerénti sorozatban válogatva ki az egyes tárgyakat, és akkor micsoda rendben, miféle egymásután szerént??

Én részemről nagyon ohajtandónak tartom, hogy minél előbb létre jöjjön az a zsinat, már csak azért is hogy a tisztántuli egyházkerületről háruljon el az a vád, mintha sem konventet sem zsinatot nem akarván, az egyház jobb jövődjének ellensége volna. Ámde az eddigi jelek sőt éppen tények is azt mutatják, hogy az előkészületi munkálatok, vagyis a zsinat eleibe terjesztendő törvénytervek dolga, nálunk rendkívül nehezen s nem szerencsésen megy. Ennélfogva alig remélhető, hogy mindazon zsinati tárgyakról, amelyeket én fentebb elősoroltam, kielégítő előkészületek alapján, megnyugtató törvényeket alkothasson a zsinat.

Csekély véleményem szerént, megnyugodhatnánk tehát, ha a legközelebbi alkalommal, az általam felmutatott sorozatból csupán a három vagy négy első részre vonatkozólag

alkottatnának törvények, sőt nagy szükség esetén a két első részzel vagy azzal is megelégedném, ha csupán a két első rész végeztetnék el. Az egyetemes vagy általános alaptörvények, amelyek tudni illik az egész alkotmányt áthatják, néhány rövid pontban kifejezhetők. A képviselői s kormányzati hatóságokra nézve már a múlt időkből is vannak előmunkálataink, van meglehetősen irodalmunk s talán némi részben kifejtett közvéleményünk is, ezekre nézve tehát rövid idő alatt is könnyen célhoz juthatnánk. Ez uton az országos egyházi tanács, már a legközelebbi zsinat által felállítatván, ugyancsak az által megbizható lenne arra, hogy az alkotmány hátralévő részeire vonatkozólag készítsen, nem törvényeket, hanem csak ideiglenes rendszabályokat, amelyeket aztán, mint már néhány évi gyakorlat által is megpróbálttunk a következő zsinat fogna kellő módosításokkal törvény erőre emelni — s királyi szentesítés alá terjeszteni.

Emellett nagyon természetes, hogy a fokozatos egyházi hatóságok is mindjárt a zsinat után, a törvény korlátai között gyakorlatba vehetnék az ő municipalis jogaikat s önmaguk és tisztviselőik számára készíthetnének bizonyos eljárás szabályokat és utasításokat.

Nem példátlan az ilyen eljárás épen a legműveltebb külföldi protestánsoknál sem; sőt aligha van ott csak egyetlen példa is a közelebbi évtizedekből, amely azt mutatná, hogy sokkal de sokkal kisebb népességű országos egyházra nézve is mint a miénk, az egész országos alkotmány mindenestől, egy ütéssel, egy zsinat által létre hozatott volna. Ime Helvétziában, az igen tekintélyes Bern kántoni ref. egyházra nézve 1874. januárban lépett életbe egy egyházszervezeti törvény; a zsinati ügyrendre vonatkozó szabályok 1875. augusztusban szentesítették; az egyházi adóra vonatkozók 1876—7-ben alkottattak; a liturgia és a disciplina újból rendezése most van munka alatt. stb. Így van a dolog a többi kántonokra nézve is, amelyek ott egyházi tekintetben teljesen souverainek s tetszésök szerint lépnek egymással ez vagy amaz tárgyban szövetségre, mint pl. az újabb időkből a lelkeszi vizsgára s a

bibliafordításra nézve. Hazánkban az ág. hitv. szászok egyházalkotmánya 1855-ből veszi eredetét; ámde egy szakasz, a lelkeszi és tanítói jelöltek vizsgájáról stb. 1862-ben toldatott hozzá; a fegyelmi törvények 1870-ből valók. Ez utóbbiak terjesztettek indítványként az osztrák protestánsok mult év végén tartott zsinata elé, holott ezeknek is van már 1861 óta, a maga nemében kitünő rendszeres alkotmányuk.

Ha tehát most egyelőre csupán a fokozatos képviseleti s kormányzati hatóságokat állapítaná is meg törvényekkel a zsinat, legnagyobb részben el lenne érve valahára és pedig biztos, törvényes uton az a cél, amelyet a többek közt az 1791. XXVI. t. c. 4-dik §-a is kitüz, hogy t. i. „a gradualis superioritas suo certo ordine consistat.“ Létre lenne hozva a *coordinatio*.

IV.

Mindezek folytán, a gondolatok természetes menetele szerint azt mondhatná már a tisztelt olvasó, hogy hadd lássuk tehát azt a *coordinatiót* némi nemü *formulázott törvényjavaslatban* is!

Végzetlenül sajnálom, hogy egy ilyenek készítésére, teljességgel nem volt időm és kedvező helyzetem. Most is csak igen rövid idő alatt lehet és kell összeütnöm a következő pontokat s nagyon kérem a tisztelt olvasót, hogy egyáltalában ne valami bevégzett tökélyűeknek, ne is indítványul szolgálóknak, hanem csupán oly közleményeknek tekintse azokat, amelyek az általam eddig mondottakat s ezután mondanókat s általában az én, különben nagyon igénytelen álláspontomat és irányzatomat némi részben illusztrálják s nagyfontosságú ügyünknek talán oly pontjaira is vetnek néhány percre egy kis mulékony világot, amelyek eddig figyelembe nem részesültek.

Tüzetes és pontonkénti indokolásokba sem bocsátkozhatom, noha némi eféléket is találhatni az eddig közlöttekben s az ezután következőkben. Ha lesz idő, alkalom és szükség reá, majd az illető bizottsági ülésekben élőszóval pótolhatom a hiányokat. — Lássuk tehát, magát a töredéket!

Törvényterv.

(Töredék és alapvázlatok.)

A magyarországi helvét hitvallású evangélikus vagyis reformált egyház alkotmánya.

Egyetemes alaptörvények.

1. §.

A magyarországi helvét hitvallású evangélikus vagyis reformált egyház, a kijelentett vallás ösmeretének forrásául s a hit és erkölcsiség ügyében szabályzó és döntő tekintélyül egyedül az ó és új szövetségi szent iratokat ösmeri el, s ezeknek alapján a XVI-dik századi reformátzió helvét irányzatához tartozónak s azon országos egyházak testvéreinek vallja magát, amelyek a külföldön is református, vagy reformált nevet viselnek.

2. §.

A magyarországi reformált egyház magába foglalja mindazon reformált vallású egyházközségeket, amelyek e törvény királyi szentesítésének idején, a magyar koronához tartozó országok és tartományok területén léteznek.

3. §.

A reformált egyház saját alsó és felső iskolái, mint hánkban ez idő szerint, a szabad vallás gyakorlat feltételei s az egyház önfentartásának eszközei mindenestől az egyház testéhez tartoznak s az egyházi hatóságok alatt állanak.

4. §.

Mindenféle egyházi és iskolai belügyeket, a fenálló egyházi törvények, és rendszabályok szerént, a királyi Felség legfőbb felügyeleti és védelmi jogának sérelme nélkül magok a törvényszerű fokozatos egyházi hatóságok s azok nevében a szabadon választott törvényes egyházi tisztviselők intéznek.

5. §.

A fokozatos egyházi hatóságok részint képviselietiek s kormányzatiak, részint bíróságiak, amelyek egy-

mástól elkülönzött hatáskörrel, a következő fokozatokon vonulnak keresztül :

egyházközség,
egyházmegye,
egyházkerület,
országos egyház.

6. §.

A fokozatos egyházi hatóságok mindegyikének jogában áll saját körére s önügyeire vonatkozólag az országos egyházi törvények sérelme nélkül külön rendszabályokat és utasításokat alkotni, de ezeknek fogamatba vételéhez, a közvetlen felsőbb hatóság helybenhagyása elmulthatlanul szükséges.

7. §.

A törvényes zsinat által alkotott törvényeket csak törvényes zsinat módosíthatja vagy törölheti el.

8. §.

Az egyházi alkotmányt megállapító ezen törvények által az egyház és iskolák hitvallási és államjogi alapjai és viszonyai egészen illetlenül hagyatnak.

Az egyházközségekről.

9. §.

Az egyházközségek vagy anya vagy leány egyházközségek. Anya egyházközségek azok, amelyek saját templomukat s az önálló rendes lelkészi vagy lelkésztanítói hivatalt, az egyházmegyei tanács végzésileg kifejezett véleménye szerint, kebelökben állandóan s tisztességesen fentartani képesek. Leány egyházközségek azok, amelyek ezekre nem képesek.

10. §.

Az anya és leány egyházközségek mostani határai és egymáshozí viszonyai törvényeseknek tekintetnek; de minden ezentuli változtatás az illető egyházközségi hatóság által szabatosan írásba foglalandó s helybenhagyás és életbeléptethe-

tés végett, az egyházmegyei tanácshoz beterjesztendő. Uj anya és leány egyházközségek alakulásához pedig nemcsak az egyházmegyei, hanem az egyházkerületi tanács helybenhagyása is megkivántatik.

11. §.

Az ujonnan alakuló egyházközségnek, az általa eddig más egyházközséggel közösen használt egyházi és iskolai vagyonból, csak azon esetben lehet jogos követelése, ha ez annak idejében, formaszertű szerződésben világosan kikötöttet.

12. §.

Az anya vagy leány egyházközségek miként alakulása ugy megszünése is, ha azokkal együtt lelkészi vagy tanítói állomás is alakult vagy szünt meg, az egyházkerületi tanács által, tudomás végett, az államkormányhoz bejelentendő.

13. §.

Magyarországnak minden reformált vallásu lakosa és honpolgára azon az egy helyen tekintetik az egyházközség rendes tagjának, ahol tagja egyszersmind a polgári községnek is. Ha pedig az ily helyen református egyházközség nincs, tartozik csatlakozni valamely közel eső református egyházközséghez.

14. §.

A ki valamely más egyházközségbe költözik át, ha ennek lelkésze előtt, előbbeni lelkésze elbocsátó bizonyítványát felmutatta s magát egyébként is, két helybeli hiteles tanuval igazolta, az egyházközségi tanács beleegyezésével, az egyházközség rendes tagjai közzé felvétetik s hat heti folytonos ott tartózkodás után az egyházközségi rendes tagság jogainak és kötelességeinek tényleges gyakorlatába lép.

15. §.

Az egyházközségi tagoknak jogukban áll:

a közönséges isteni tiszteletet, sákramentomokat, mindenféle egyházi és iskolai intézeteket, a lelkészek, tanítók és más egyházi tisztviselők szabályszerű hivatalos szolgálatát az

egyházi és iskolai hivatalokra s tisztségekre való választást és választhatóságot, a fenálló törvények értelmében igénybe venni és használni, s vallásügyi jogaik sérelme esetén, a fokozatos egyházi hatóságok védelmét megkivánni;

kötelességek pedig:

családjokkal együtt botrány nélküli tisztességes életet élni, a hitfelekezeti elveivel meg nem egyező szokásokat és szertartásokat eltávoztatni; gyermekeik oktatásáról s vallásos neveléséről kellően gondoskodni, az egyházi törvényeknek, rendszabályoknak s a törvényes egyházi felsőségeknek engedelmességet, az egyházi és iskolai adókat s tartozásokat pontosan teljesíteni s általában az egyház és iskolák javát, békességét és virágzását, tőlök telhetőleg előmozdítani.

16. §.

Saját belügyeit, a törvény korlátai között, minden egyházközség, önnön közvetlen helyi hatóságai által szabadon intézi. Az egyházközségek ily hatóságai a képviselőre és kormányzatra nézve:

az egyházközségi közgyűlés és

az egyházközségi tanács — presbyterium; az igazságkiszolgáltatás és fegyelem gyakorlása végett pedig:

az egyházközségi bíróság.

Az egyházközségi közgyűlésről.

17. §.

Az egyházközségi közgyűlést, az oly egyházközségekben, amelyekben a lelkek száma az egy ezeret nem haladja, az egyházközségnek minden választóképes férfi tagjai alkotják.

18. §.

Az oly egyházközségekben, amelyekben a lelkek száma több egy ezernél, az egyházközségi közgyűlést, a lelkészen vagy lelkészeken kívül, a választóképes egyházközségi tagok által tíz évre választott képviselők alkotják, következő számarány szerint:

1000 lelken felyül 2000-ig 48,

2000-en felyül 3000-ig 56.

Ezen felyül minden ezer lélek után 8 képviselő.

19. §.

Az egyházközségi közgyűlés tagjainak választásánál választók és választhatók az egyházközségnek mindazon férfi tagjai, akik

életöknek 25-ik évét betöltötték,

saját nevök alatt egyházi és iskolai tartozást fizetnek s azzal a választás idején egy évnél több időről hátrányban nincsenek,

botrány nélküli tisztességes életet élnek.

20. §.

A választók névsorát jó idejében elkészíteni, azt a választás előtt legalább két héttel célszerű uton köztudomásra hozni, az az ellen tett kifogásokat meghallgatni, elintézni; a választás idejét, helyét, módját s más körülményeit esetről-esetre részletesebben meghatározni s az egész választást vezetni a presbyterium jogában és kötelességében áll.

21. §.

Az egyházközségi közgyűlés elválasztott tagjának az tekintetik, aki a beadott szavazatoknak legalább felét megnyerte. Szavazatok egyenlősége esetében a sors dönt.

22. §.

A választást követő két vasárnapon, a délelőtti isteni tisztelet teljes bevérgződése után, a választottak névsora az erről előre értesített gyülekezet előtt a templomban felolvastatik s csak a második felolvasást követő vasárnap delég tehető a választások ellen kifogás, amely felett a presbyterium dönt.

23. §.

Az egyházközségi közgyűlés tagjai tiz évre választatnak, fele rész azonban minden ötödik esztendőben kilép, de ezek újra megválaszthatók.

24. §.

Időközben is tartozik kilépni bármely tag, mihelyest választói jogát bármi ok miatt is elvesztette.

25. §.

A szabályszerű választások között eső öt évi időszak alatt az egyházközségi közgyűlés tagjai között halálozás, elköltözés, lemondás, kilépés vagy bármi más uton támadt üres helyeket, az egyházközség választható tagjai közül, maga az egyházközségi közgyűlés tölti be, saját szavazatainak többségével.

26. §.

Az egyházközségi közgyűlésnek szavazattal bíró rendes tagjai maradnak azok is, akik kebeléből a presbyterségre választatnak s az elnöki és jegyzői tisztet is ugyanazok viszik, akik a presbyteriumban.

27. §.

Az egyházközségi közgyűlés hatáskörébe tartoznak :

1. a rendes lelkész választása, a törvény értelmében kijelölt egyének közül.

2. A presbyterek, az egyházközségi főgondnok és az egyházközségi bíróság tagjainak választása saját kebeléből ;

3. Tudomásul vétele s megvizsgálása az egyházközség vallási, erkölcsi, iskolai, szegény s árvaügyi állapotának, amelyről a lelkész, s egész vagyoni helyzetének s az erre vonatkozó számadásoknak, amelyekről az egyházközségi főgondnok vagy a presbyterium más megbízottja tesz jelentést, a presbyterium nevében ;

4. Egyházközségi ingatlan vagyon eladása, szerzése, cseréje, hasznobére, megterhelése, tőke és másféle pénzek elhelyezése s általában az összes egyházi vagyon állománya s használata feletti határozás.

5. Lelkeszi és másféle fizetéseknek s az egyházi és iskolai adónak állandó felemelése, s az adókules megváltoztatása ;

6. Ujból emelendő vagy lényegesen átalakítandó épüle-

tekre vonatkozó tervek és költségvetések végleges helybenhagyása.

Mindezekben, valamint bármiféle egyéb tárgyakban is, csak a presbyterium meghallgatása után határozhat az egyházközségi közgyűlés.

Az egyházi és iskolai vagyon állományán és rendeltetésén teendő minden változtatás, a rendes fizetések s az adók és másféle tartozások felemelése minden esetre, sőt bármely egyéb határozatok is azon esetekben, ha a közgyűlés jelenlévő tagjainak egyharmadrésze kívánja, foganatba vétel előtt, helybenhagyás végett az egyházmegyei tanácsnak bejelentendők.

28. §.

Minden évben legalább egyszer s ha a presbyterium úgy látja jónak, többször is megtartandó az egyházközségi közgyűlés, amelyre a tagok, a tárgyak világos kitézése mellett, legalább nyolc nappal a gyűlés kezdete előtt, a helyi viszonyok szerinti legcélszerűbb módon meghívottnak. A gyűlés helye a templom, vagy valamely más, egyházi vagy iskolai középület.

29. §.

Érvényes határozat hozatalra, az összes tagok felének jelenléte szükséges; ha azonban a második összehívásra sem jelenének meg ennyien, akkor a jelenlévők határozatképesek.

Az ülések rendszerént nyilvánosak; ha azonban a jelenlévő gyűlési tagok többsége kívánja, a nyilvánosság bizonyos tárgyakra nézve megszüntetendő.

Szavazatok egyenlősége esetében a világi elnök dönt.

Minden ülésről s annak mind választási, mind másféle intézkedéseiről szabatos jegyzőkönyv vezetendő.

30. §.

Az oly egyházközségi közgyűlést, amely kötelességét ismételve elhanyagolja, vagy magát a törvényes rendnek ellene szegezi, s az esperest kétszeri megintésének sem enged, az egyházmegyei tanács meghallgatása után a szuperinten-

dens feloszlathatja s helyette egy. ujnak törvényszerű alakítását elrendelheti.

Az egyházközségi tanácsról. Presbyterium.

31. §.

A presbyterium tagjai a rendes vagy helyettes lelkész, illetőleg lelkészek, az egyházközségi főgondnok, s az egyházközségi közgyűlés által, saját tagjai közül a presbyterségre elválasztott egyének.

32. §.

A presbyterek száma, a lelkészen vagy lelkészeken és főgondnokon kívül az egyházközségek népességéhez képest következő :

50—200 lélekkel bíró egyházközségben	4.
200—500-ig	6.
500—1000-ig	8.
1000—1500-ig	10.
1500—2000-ig	12.
2000—3000-ig	14.

Ezen felül, minden ezer lélek után két presbyter számitatik.

33. §.

A presbyterségre az egyházközségi közgyűlésnek minden oly tagja elválasztható, aki életének 30-dik évét már betöltötte.

34. §.

Atya fijával s unokájával, testvér testvérével, vő ipával, testvérsógor testvérsógorával együtt a presbyteriumnak tagja nem lehet, valamint az oly egyén sem, a ki az egyházközséggel haszonbérleti, adóssági, vállalkozási, sőt bármilyen anyagi kötelezettségben áll, mindaddig, mig ezen kötelezettség tart.

35. §.

A presbyterium tagjai tiz évre választatnak, öt év elteltével azonban a tagoknak sorsvetés útján meghatározandó

felerésze lemondani köteles; de a lemondottak újból megválaszthatók.

36. §.

A választás kitűzött napja, legalább tiz nappal előre, a helyi szokások szerénti legegyszerűbb módon, a közgyűlés minden egyes tagjának saját lakhelyén tudtára adatik, e mellett egy vasárnap délelőtti isteni tisztelet után, a templomi közönség előtt is kihirdettetik. A választásnak vagy a templomban, vagy más egyházi vagy iskolai alkalmas épületben, a személyesen megjelent választók titkos szavazatának általános többségével kell történnie. Ha a választásra az összes választóképesek számának fele sem jelenik meg, akkor, a fentebbi módon, még egyszer, új választói gyűlés tartatik, amelyen már a jelen lévők többsége választ.

A választás módjára vonatkozó egyéb részleteket meghatározni, az egyházközségi közgyűlés körébe tartozik.

37. §.

Az elválasztottak névsora és lakhelye a következő vasárnap délelőtti isteni tisztelet után, a templomi közönségnek azon felhívással adatik tudtára, hogy ha valakinek az elválasztottak ellen valami törvényes kifogása van, azt a következő szombat estig vagy a lelkésznel vagy a főgondnoknál bejelenteni el ne mulassa. A bejelentett kifogások értéke felett, az egyházközségi közgyűlés dönt.

38. §.

Azok, akiknek választatása törvényszerűnek bizonyult, s a presbyteri tisztet elfogadni hajlandók, vagy mindjárt a választatásukat helybenhagyó közgyűlésen, vagy a presbyteriumnak egy közelebbi ülésén, székök elfoglalása előtt ünnepélyes fogadást tesznek, amely abból áll, hogy a lelkész elnök rövid intő szózat után, ezen kérdést intézi hozzájuk: Fogadják-e önök, az élő igaz Isten szent nevére, hogy presbyteri tisztöknek, egyházunk törvényei értelmében, hiven és igazán megfelelni igyekeznek?; ő közülök pedig mindegyik, ezen kérdésre ezzel felel: Igenis, fogadom!

39. §.

Aki a rendszeres választások közötti évek alatt a presbyteri képeességet elveszti, a presbyteriumból kilépni tartozik, s az ilyenek helyére, valamint a halál, elköltözés s bármi más okok miatt támadt üres helyekre is, az egyházközségi közgyűlés presbyterségre képes tagjai közül maga a presbyterium választ, titkos szavazattal presbytert.

40. §.

A presbyterium teendői :

1. Az egész egyházközség vallásos és erkölcsi életére gondosan felvigyázni, s a vallásosság és közerkölcsiség hanyatlását, mind egyeseknél, mind családoknál, célszerű egyházi eszközökkel erélyesen meggátolni.

2. Gondoskodni arról, hogy a templomi közönséges isteni tiszteleten, mintszinte a keresztelesek, konfirmátziók, esketések, temetések s bármi más egyházi ünnepélyek alkalmával, mindenek vallásunk alapelvei s egyházi törvényeink szerint diszesen és jó renddel történjenek.

3. Felügyelni, hogy a vasárnapot és saját ünnepeinket az egyházközségi tagok, hiven és illendően megtartsák.

4. Felvigyázni arra, hogy az iskolaköteles gyermekek oktatás nélkül ne maradjanak, s hogy az egyházközség iskoláiban mind általában a közoktatás, mind különösen a vallásos és erkölcsi nevelés folytonosan jókarban legyen s az iskolák törvényes szabadsága és felekezeti érdekei semmi sérelmet ne szenvedjenek s ha szenvednek, azok, idejében orvosoltassanak.

5. Különösen fő kötelessége a presbyteriumnak, az egyházközség mindenféle vagyoni ügyeire vonatkozólag a kellő gondviselés és idejekorán való célszerű intézkedés; tehát : az egyházi és iskolai földbirtokok, tőkepenztek, alapítványok épességének és jövedelmének fentartása és gyarapítása, terheiknek könnyebbitése s megszüntetése, mindenféle épületek jókarban tartása, egyházi és iskolai adók, tartozások kivetése és behajtása, mindenféle fizetéseknek a meghatározott idő-

ben pontos kiszolgáltatása, a számadásoknak haladék nélküli szigorú megvizsgálata s a 27. § által kijelölt ügyekben az egyházközségi közgyűléshez indokolt előterjesztések intézése.

A presbyterium teendői közzé tartozik továbbá:

6. Az egyházközségi tehetetlen szegényekről, árvákról, nyomorultakról való gondoskodás.

7. Az egyházközségi közgyűlés s a felsőbb egyházi hatóságok törvényes végzéseinek végrehajtása.

8. Az egyházközséget az egyházi s polgári hatóságokkal szemben a presbyterium képviseli.

9. A presbyterium választja az egyházközségi tanítókat s a felsőbb egyházi hatóságok mindazon tagjait és tisztviselőit, akiknek választása az egyházközségek jogai közzé tartozik. A lelkészválasztásnál, a törvényszerinti módon a kijelölés jogát gyakorolja. Minden választás és kijelölés titkos szavazattal történik.

10. Jogában áll a presbyteriumnak bármely országos, egyházi közügyben, a testvér presbyteriumokhoz hivatalos körlevelet intézni.

11. Általában, az egyházközséget illető ügyekben, a presbyterium a végrehajtó hatósága, mind az egyházközségi közgyűlés mind a felsőbb egyházi hatóságok s tisztviselők végzéseinek és rendeleteinek.

12. Mindezen teendők célszerű foganatosítása végett, oly ügyekben, a melyekre nézve annak szüksége valóban fenfőrogo, jogában áll a presbyteriumnak egyes bizottságokat s különféle tisztviselőket, mint pl. számadó és építettő gondnokot, pénztárnokot, szegények s árvák gondnokát s más eféléket, mintszinte alsóbb rendű megbizottakat és eljárókat is választani vagy kinevezni, de miként a véghatározás joga, úgy a felelősség terhe is, a kijelölt teendőkre nézve, első sorban magát a presbyteriumot illeti.

41. §.

A presbyterium elnökei a rendes lelkész és az egyházközségi főgondnok, akik egymást, az elnöki tiszt gyakorlásá-

ban, kölcsönösen helyettesíthetik. Ahol több rendes lelkész van, ott az viszi az elnökséget, aki, azon egyházközségi lelkészi szolgálatban legidősebb.

42. §.

Az elnökök minden hónapban legalább egyszer, s ha a presbyterek egy harmad része, vagy általában a szükség kívánja többször is öszvehívják a presbyteriumot. Az összehíváskor, a tárgyalandó ügyek is világosan megnevezendők.

43. §.

Érvényes határozat hozatalára, legalább is a presbyterek felének jelenléte szükséges, ha azonban enyien a másodszori meghívásra sem jelennének meg, akkor a jelenlévők többsége határoz.

44. §.

Az ülést a lelkész-elnök nyitja meg, ő terjeszti elő a tárgyalandó ügyeket, vezeti a tanácskozásokat s örködik azoknak célszerű és tisztességes folyama felett; ő mondja ki a világos többség értelme szerint a végzéseket, s szavazatok egyenlősége esetében az ő szava dönt.

45. §.

Minden ülésről pontos és kimerítő jegyzőkönyv vezetendő s az, a következő ülés kezdetén, sőt szükség esetén még előbb is, elmulhatlanul hitelesítendő. Jegyzőjét a presbytérium vagy saját kebeléből vagy az egyházközségnek más, arra alkalmas tagjai közül szabadon választja; ez utóbbi esetben azonban, a jegyző csak tanácskozási szavazattal bír. A jegyzőségre az elnökök egyike sem alkalmazandó.

46. §.

Oly presbyter, aki valamely ügyben személyesen érdekelve van, ezen ügynek tárgyalásakor az ülésen jelen nem lehet, hacsak ezt, a jelenlévő presbyterek többsége egyenesen nem kívánja.

47. §.

A presbyterium ülései nem nyilvánosak. Az egyházköz-

ségi segédlelkészek azonban bármikor jelenlehetnek s szólhatnak azokon, de szavazati joggal nem bírnak.

48. §.

A törvényes rendnek ellenezegülő, vagy teendőit elhanyagoló presbiteriumot, az esperest indokolt előterjesztésére az egyházmegyei tanács feloszlatni s egy új presbiteriumnak törvényszerű választását elrendelni köteles.

Visszatekintve már az itt hirtelen összehányt töredék törvényterv néhány pontjára, szabad legyen némi felvilágosítás végett egy kis megjegyzést tennem.

Én inkább egyház alkotmányról mint szervezetről beszélek; mert szeréntem az alkotmány nemesebb, felsőbb, szabadabb és a protestantizmushoz illőbb valamit jelent, mint a szervezet. Szervezete, van a korlátlan hatalom alatt nyögő országnak, sőt bármiféle alacsony célú testületnek is, de nincs alkotmánya, amely az autonómiát már involválja.

A református nevezetről s a helv. hitvallásról alább fogok egy pár szót szólni.

Saját felekezeti iskoláink, az én régi és mostani meggyőződésem szerént, a szabad vallásgyakorlat feltételeinek s egyházunk önfentartási eszközei egyikének valóban tekinthetők ez időszerént, de nem feltétlenül, nem véglegesen és örök időkre tehát; mert ha pl. hazánkban is életbe lép az, ami több művelt országban törvényes gyakorlatban van s amit hazánkban is indítványozott az 1848-dik évi országgyűlésen b. Eötvös József miniszter, hogy t. i. mindenütt ott, ahol valamely egyes felekezetbeli gyermekek elegendő számmal vannak, ezek számára a község által is egyenesen felekezeti jellemű iskola állíttassék, vagy más szavakkal, ha az 1848. XX. t. c. életbe lép s az állam nálunk is nemcsak a római katolikusok, hanem a többi hitfelekezetek egyházi és iskolai szükségéről is kellően gondoskodni fog: mindjárt meg fog változni a viszony s ha nem mindenütt is, de bizonyosan több helyütt nyugodtan lemondhatnánk saját iskoláinkról. Addig azonban, míg ezen idő biztosan el nem jő, saját felekezeti

iskoláinkhoz és azoknak teljes tökéletes autonómiájához valódi szilárdsággal kellene ragaszkodnunk; mert különben, előbb vagy később igen nagy vész származhatik abból, ha az egyház testében, saját kebelében, egy oly organum lesz, a melylyel nemcsak az egyház, hanem egy, attól egészen független, sőt meglehet azzal ellentétes irányzatú és érdekű hatalom is szabadon rendelkezhetik. A magyar protestáns felekezeti iskolára nézve a minél teljesebb autonomia *conditio sine qua non*, csakhogy ezt az autonómiát, nem holmi csekélységekben, görög nyelv alóli dispenzálásban s más efélékben, hanem a vallás és a tudomány valódi érdekeiben kellene keresnünk. De mindezek most nem egészen tartoznak ide.

Az egyházközségi hatóságokra vonatkozólag több rövid megjegyzést kell tennem.

Én részemről az evangyéliommal, az ős keresztyén egyház s több mai tekintélyes külföldi protestáns egyházak példájával, s általában a szabadság érdekével azt tartanám leginkább megegyezőnek, hogy, ha már vannak, aminthogy kivált nálunk mindenesetre vannak is, oly nagy fontosságú egyházi és iskolai ügyek, amelyeknek végleges eldöntését csakugyan nem lehet mindenkor egyedül magára a presbyteriumra bízni: tehát az ilyenekre nézve az egész egyházközség minden önálló férfi tagjai alkossák az egyházközségi közgyűlést. Minthogy pedig gondolatom szerint, hazánkban a református anyagyülekezetek többsége, vagy legalább tetemes része olyan, amelyben a népesség nem több ezer léleknél: tehát én a képviseleti közgyűlések alkalmazását, csak ezer lelken felyül kezdem, hogy így azon intézmény, amelyet jobbnak és helyesebbnek tartok, a gyülekezetek többségénél legyen gyakorlatban.

Az egyházközségi közgyűlés tagjainak számát, az ezer lelken felyül is úgy állapítottam meg, hogy az a gyűlés, a presbyteriumnak, ha szükség, imponálhasson. E végre az említett népességi vonalon felyül, rendszerént négyanyi a közgyűlés tagjainak száma, mint a presbytereké; mert különben

igenkönnyen ezek fognának teljes hatalomra emelkedni a közgyűlésen is, ami teljességgel nem lenne helyes dolog.

Az egyházi bíróságot, némely csekélyebb egyház-községi belügyekre nézve, már a legalsó fokon felállítandónak vélem. Ha az állam, már hazánkban is, évtizedek, sőt századok óta képesülteknek tartja az egyes községeket némely ügyekben a bíráskodásra: nem tudom, hogy protestáns egyházi téren, miért kellene azt tőlök megvonni; hiszen nálunk, épen az alkotmányra vonatkozólag egyik evangyéliomi protestáns alapelv abban áll, hogy az egyes gyülekezet egy bevégzett önjogu egész, mihelyt kebelében az igehirdetés és a sakramentomok kiszolgáltatása evangyéliomszerűleg tisztán és rendesen megy, s az, ami az egyes gyülekezeteket a felsőbb egyházi hatóságokkal öszveköti nem az uralom és vak engedelmesség, hanem a szabad szövetkezés elve. Nem az egyházmegyék s kerületek alkották s tartják fen az egyes gyülekezeteket, — hanem épen megfordítva! Gondolatom szerént az idő és költségkimélés érdekéből is fel kell állítani a külön bíróságokat, amelyek azonban, minden fokozaton jóval kevesebb tagokból állanak, mint a párhuzamos kormányzó tanács, anyivalinkább mint a közgyűlés. Már mi szükség lenne pl. a nagyobb gyülekezetekben mind a 20—30, vagy épen 50—60 presbyternek ott ülni a bírósági vagy fegyelmi ügyek tárgyalásánál? Hát az mily iszonyu képtelenség, midőn százakból álló nyilvános közgyűléseken tárgyalatnak a lelkészek és tanítók stb. elleni legszégyenletesebb vádak! Ismételve megjegyzem azt is, hogy némely fontosabb ügyekre, mint pl. a lelkészek és tanítók hivatalos szolgálata, értéke stb. feletti formaszzerű ítélethezásra, én sem tartom az egyes gyülekezeteket jogosultaknak; mert itt már megint azt lehet mondani, hogy a pásztorok voltak azok, akik az igével és sakramentomokkal egybegyűjtötték, legeltették s a ravasz és kegyetlen farkasok ellen gyakorta véröknek hullásával s életöknek feláldozásával védelmezték a szegény üldözött nyáját! Ez okból mondák különös nyomatékkal a magyar reformátorok s más régi lelkipásztorok: non oves

pastores, sed pastor regit oves. Vajha ma is lehetnénk a régiekhez hasonló hű pásztorok s vajha a nyáj is ne rohanna öklelő szarvakkal a sokszor ártatlan pásztorokra is!

Nem vesztegetek sok szót a kettős elnökségre, amelyet egykor én is rosszaltam, mert eszmebeli képtelenségnek tartottam azt, hogy ugyanazon egy gyűlésnek, ugyanazon egy időben két egymástól különböző elnöke és vezére legyen. Jellemző, hogy Szoboszlai, még akkor is, amidőn őt, különösen a világi férfiak erősen gyanúsították a bécsi bizalmas tanácskozások alkalmával, határozottan ragaszkodott a kettős elnökséghez, s végre még a kétfejű sassal is argumentált annak érdekében, ami már a vénség gyengesége volt! Azt hiszem, hogy gyakorlati szempontból véve fel a dolgot, nekünk papoknak, még óhajtanunk kell a kettős elnökséget. Nálunk az egyház, minden fokon oly vagyoni, gazdasági, jogi, számadási s más eféle bajokkal kénytelen küzködni, amilyeneknek a külföldi protestáns egyházaknál hirök is alig van. Jobb lenne, ha a lelkész ezekkel épen nem vesződnék, hanem annál több időt és erőt fordíthatna saját hivatalának leglényegesebb teendőire. Gondoljuk el csak komolyan és igazán, hogy mit tesz egy nem cifra, nem regényes, hanem valódi evangyéliumi tartalmu s szellemü jó predikátziót irni, megtanulni és elmondani! Meg kellene tehát, valahogy szépen osztani az elnöki teendőket.

Határozottan meg vagyok győződve arról, hogy ha nálunk, ahol, mint az imént is kiemelém, oly sok vagyoni ügyek forognak a presbyteriumban is szőnyegen, a közel rokonok és egyenesen érdekelttek is, tagjai lehetnek a presbyteriumnak, ropant visszaélésekre nyitunk tárt kapukat. Külföldön tisztább a helyzet s még is igen sok helyütt megvannak a tiltó rendszabályok, sőt a francia reformátusok legujabb zsinati törvényterve szerént, még az egyház község elemi tanítói sem lehetnek tagjai a presbyteriumnak. Mit mondanak nálunk ehhez? Meglehet nem hiszik; ide irom tehát a törvényterv 10-dik cikkének ez ügyre vonatkozó saját szavait: „Ne peuvent être membres du conseil presbyterial les instituteurs

primaires en exercice dans la paroisse“. Volt idő valaha, amidőn Franciaországban a református államhivatalnokok is ki voltak zárva a presbyteriumból, mert az államkormány üldözte az egyházat. Az általunk egykor oly nagy felgerjedéssel visszautasított osztrák miniszteri Entwurf a presbyterium világi elnökségéből zárta ki az államhivatalnokot, „mert az, a gyülekezet ügyeinek a megkivántató időt nem szentelheti“. De hát pl. az oly polgári községnek tisztviselője, amely vagyoni ügyekben, az egyházközséggel szerződési viszonyban áll, lehet-e tagja vagy épen elnöke a presbyteriumnak? Ezt vizsgálják meg mások, én csak fent közlött saját nézetemhez ragaszkodom.

A presbyterekről szóló egyik pontból látható, hogy én csak ünnepélyes fogadást javallok, a formszerű hivatali eskü helyett, amelyet részemről egyedül a lelkeszi felavatásnál vélek fentartandónak. Nézetem szerint az a gyakori s formszerű eskütétel, amely nálunk az újabb időkben divatba jött, sem az evangyéliommal, sem az eskü magasztos fogalmával, sem a művelt külföld példájával nem egyezik.

Talán feltűnik a tisztelt olvasó előtt az is, hogy én nem vettem el mindenütt a cooptatio elvét, vagyis az egyházközségi hatóságok önkiegészítési jogát, s a tisztujtást csak 5, illetőleg 10 évenként tartandónak vélem. Nem tagadom, hogy ilyenformán gondolkozom én a felsőbb hatóságokra nézve is. Ám frissüljenek fel néha-néha a szélesebb alapu tisztujtások által is az egyházi hatóságok, csakhogy az a felfrissülés oly erős és ellenséges légrohammá ne legyen, amely szélhűdést és tagelesést hoz az egyház testére s mindenféle szemetet be kavarr annak belsejébe. A cooptatio ős kálvinista elv, s nagyon érdekes, hogy a Berlinben lévő francia református gyülekezet tekintélyes része, a hős és tisztos hugonották méltó sarjadékai, a legújabb idők demokrát mozgalmaival szemben is, szigoruan fentartandónak vélik a presbyterium önkiegészítési jogát, s valóban voltak hajdan idők, épen Franciországban is, amidőn a cooptatio elve tulzásig vitetett, s a népválasztás merőben visszavetett. Maga Béza is keményen

harcolt az ochtokrátzia ellen. Igen bölcs és szép a Kalvin elve, aki azt mondja hogy az a legszerencsésebb alkotmány, amelyben a szabadság, a kellő mérsékeltség korlátai között mozog, de egyszersmind biztosítva van annak, t. i. a szabadságnak hosszú időn keresztül szilárd fenmaradása is. Valóban nekünk magyar reformátusoknak is, akik oly sokszor láthattuk s vajha ne látnók többé! a politikai pártokat most titokban mesterkedni, majd nyilván dulakodni egyházunk és iskoláink beléletének mezején, s akik között, néha önmagunk között is, oly erősen felkavarodott néha a belviszály szélvésze, hogy az, minden intézményeinket teljes felforgatással fenyegette, — nekünk mondom, — bizonynyal szükségünk van nemcsak reformra, hanem egy kis conserváló, fentartó és védő képességre és buzgalomra is. Ily érdekből tartám részemről szükségesnek a tisztujítás és cooptatio elvét, egymással bizonyos mérsékelt viszonyba hozni.

Ezek után következhetnének már, az egyházközségi biróság szervezetéről stb. szóló cikkek. Ámde én is azon meggyőződésben lévén, hogy a törvényszéki és fegyelmi ügyeket vagyis általában a biráskodást, mind a dolog természeténél fogva, mind az idő és költségkimézés s a nyilvános botrányok eltávoztatása érdekében, a művelt társadalmak példája szerint, nekünk is lehetőleg el kell különítenünk a többi s másféle ügyek intézésétől: ennél fogva a fokozatos biróságokról, azok eljárásának módjáról stb. szóló cikkeket, egymással összefüggőleg szerkesztendőknék vélem s egyházi törvénykönyvünk egy különleges szakaszának tekintem.

A fentebbi cikkek után tehát nyomban az egyházmegegyés s majd az egyházkerületek következnének. Ámde ezeknek célszerű szervezetére nézve, főleg a nagyfontosságú és semmiképen nem mellőzhető képviselői elv tekintetében, különösen a tiszántuli egyházkerület kebelében, oly óriási akadályok forognak fen, amelyekre nézve, meggyőződésem szerént, bizottságunknak már legközelebbi ülésén egyenesen nyilatkozni kell. Ez ügyben kíván a következő pont némi kis igénytelen tájékozást nyújtani.

V.

Egyházunk célszerű szervezésénél, a többek közt két főelvet vélek különösen szem előtt tartandónak. Egyik az, hogy a legkisebb anyagyülekezet se atomizáltassék, ne morzoltassék szét soha, hanem mint élő egység, mint önjogu moralis személy szerepeljen minden lehető ponton; a másik az, hogy a nagyobb gyülekezetek se nyomattassanak le, hanem amenyire csak lehet, népességökhöz s teherviselésökhöz mért jog adassék nekik mindenütt az egész egyházalkotmányon keresztül.

Merő képtelenségnek és igazságtalanságnak tartom pl. azt, hogy a több mint 19,000 lélekkel bíró Békésnek, saját egyházmegyéje közgyűlésén s a választásoknál stb. csak épen anyi joga legyen, mint ugyanott Csorvásnak és Becskereknek, amelyek együttesen is, 800 lélekkel sem bírnak. Az egyházkerületre tekintve, megdöbbentő képtelenségnek s tovább már nem tűrhető igazságtalanságnak tartom azt, hogy pl. az egyházkerületi közgyűlésen a 15,681 lélekkel bíró mármarosugocsi egyházmegyének, épen anyi joga legyen mint a 154,868 lélekkel bíró, tehát majdnem tizszerte nagyobb békésbánati egyházmegyének!

Erre a képtelenségre, amilyen pedig, különösen a tiszántuli egyházkerületben nagyon sok van s amelyről elmondhatjuk, hogy ma már a protestáns egyházi téren is világszerte példátlan, ezt szoktuk könnyeden oda vetni: „hajh, de nagy terhet viselnek ám azok a szegény kis gyülekezetek és egyházmegyék!” Nem áll ez egészen, uraim! oly mérvben pedig teljességgel nem, hogy ama nagy képtelenséget igazolni lehetne vele. Lám hiszen Békésbánát pl. 211 lelkészi és tanítói rendes állomást tart fen, Mármaros-Ugozca pedig 65-t! A gymnasiumi tanárokat most nem is számítottam. Általában, ha figyelembe vesszük azt, hogy a nagyobb egyházközségek és megyék megnyit adnak ki az egyházi és iskolai élet fentartására, — bizony ő rajtok sem sokkal könnyebbnek fog feltűnni a teher, mint a kisebbeken.

Egyébiránt, hogy ha már mi tiszántuliak is eljutottunk odáig, miszerint elmulthatatlanul megköveteljük, hogy mi mint kerület, népességünkhöz képesti arányban képvisel tessünk a konventen és zsinaton, mert különben oda sem heritenénk azoknak; ha saját közigazgatási és másféle költségeinket az újabb időkben már is a népesség arányához képest szoktuk kivetni: akkor keresztül kell vinni azt az aránylagos képviseletet az egyházmegyékre és kerületekre nézve is, vagyis általában mindenütt.

Mindezekből legelőször is az következik, hogy az oly egyházalkotmány vagy azt tervező munkálat, amely az említett képtelenségeket még ezentul is fen akarja tartani, egész tisztelettel ugyan, de határozottan félreteendő. De hát a szükséges és valóban kivihető reform, miben fogna tehát állani e tekintetben?

Nagy szegénységünk miatt, nálunk arról még csak álmodni sem lehet, hogy az egy ezer léleknél népesebb egyházközségekben, minden 1000 vagy 1500 lélek egy egy parókhivá vá alakittassék külön lelkészszel és presbyteriummal, pedig ez lenne a legszebb és legjobb, s ekkor én is kimondhatónak vélném az egyházközségek teljes egyenlő joguságát, mert a rendezett állapot azt is hozná magával, hogy a csak alig tengődhető kisebb gyülekezetek összezsatosoltassanak s anyaegyházközség ne legyen 900 vagy 1000 léleknyi népességen alól.

Ilyen gyökeres reformok, nálunk mostanában még csak szóba is alig jöhetvén, egyelőre elégnek tartanám, az eddigi történeti alapokon való fejlődés elvéhez hiven, azt mondani ki és állapítani meg, hogy ezentul az egyes gyülekezetekre nézve, a választási és képviseleti jog arányának alapja, nem csupán a lelkészi, hanem egyszersmind a tanítói és tanári rendes állomások száma is léssen, vagyis, hogy minden gyülekezet szavazata anyinak számmittatik, s anyi képviselőt van jogositva küldeni az egyházmegyei közgyűlésre, a hány ilyen rendes állomást önnön erejével fentart saját kebelében. A nevezett rendes állomások

számát gondolnám alapul felvételni az egyházmegyéknek az egyházkerületi közgyűlésen való képviseltetésére nézve is, olyformán hogy megállapíttatnék, hogy hány állomás után küldhető két képviselő. Ha azonban az egyházmegye célszerű rendezése sikerülne, akkor e részben, a lelkek számát is lehetne felvenni alapul. — Természetes, hogy mindenütt egyedül felekezeti autonom tanintézet tanítója és tanára értendő s az oly gyülekezetekben, amelyekben felekezeti iskola nincs, csupán az illető gyülekezetek által fentartott vallás tanári állomások jöhetnek tekintetbe.

Ámde a baj lényege nálunk nem csak abban áll, hogy a nagyobb gyülekezetek s egyházmegyék, nincsenek kellő igazságos arányban képviselve, hanem abban is, hogy az egyházmegyék közül némelyek, terjedelmökre és népességökre nézve oly nagyok, miszerént már első tekintetre is lehetetlennek látszik, hogy azokra egy esperest kellően felügyelhessen. Próbáljon csak a tisztelt olvasó egy kis táblázatot állítani össze arra nézve, hogy nálunk magyar reformátusoknál, hány egyházközségre, hány lélekre, hány rendes lelkészre és tanítóra ügyel fel egy egy esperest? mert e tekintetben is körül belől a belhivatalnoki rendes állomások száma mutatja a tájékozódás leghelyesebb alapját.

Már pl. tehát a tiszántuli egyházkerületből :

A nagybányai egyházmegyében	95.
A békésbánátiban	211.
A beregiben	140.
A bihariban	113.
A debreceniben	150.
Az érmellékiben	105.
A heves-nagykunságiban	136.
A nagykárolyiban	81.
A mármaros-ugocsaiban	65.
Az alsószabolcsi s hajdu-kerületiben	123.
A felsőszabolcsiban	185.
A nagy-szalontaiban	126.

A szathmáriban 162 rendes lelkész és rendes tanító áll egy esperest felügyelete alatt.

A többi négy egyházkerületben, csak a következő egyházmegyékben haladja a rendes lelkészek és tanítók száma a 100-at :

Az abaujiban	141.
Az alsó-borsodiban	118.
Az alsó-zempléniben	120.
A gömöriben	111.
A felső-baranyaiban	140.
A belső-somogyiban	134.
A szilágy-szolnokiban	148.
A marosiban	143.
Az udvarhelyiben	107.

Annak feltüntetése végett, hogy az egész országra tekintve, mily nagy az aránytalanság, lássunk néhányat azon egyházmegyék közül, amelyekben a belhivatalnokok száma legkisebb :

A kolosvári egyházmegyében	16.
A gyulafehérváriban	20.
A nagy-sajóiban	14.
A kézdiben	29.
A tolnaiban	60.
A külső-somogyiban	67.
A drégel-palánkiban	19.
Az őrségiben	29 rendes lelkész és tanító áll egy esperest alatt.

A német protestánsoknál, a legujabb hiteles adatok szerint, az olyan felvigyázó s kormányzó tisztviselők közül, mint a milyenek a mi esperesteink, átlagosan a következő számú belhivatalnokok esnek egyre-egyre :

Hannoverben	11.
Bajorországban	16.
Würtenbergben	22.
Badenben	18.
Poroszországban Posenben	10.

Poroszországban Pommermben . . . 13.

„ Wesztfáliában . . . 20 stb. stb. s

általában mint nagyon érthető elemi igazság ki van mondva és meg is tartva, hogy egy felügyelő alá sok egyén nem eshetik. Ilyenforma az arány másutt is külföldön; a mienkhez hasonló helyzetre sehol nincs példa; mert ime nálunk :

A tiszántuli egyházkerületben . . . 130.

A tiszáninneniben 96.

Az erdélyiben 63.

A dunamellékiben 79.

A dunántuliban 69 belhivatal-

nok esik átlagosan egy esperest felügyelete alá.

Mi következik immár mindezekből? Épen nem az, hogy állítsunk fő és alespereseket! Az ilyen hivatalos terminológiáknak nálunk semmi valódi és igazolható alapjuk nincs; ha kaput nyitunk ezeknek, maholnap lesz aztán nálunk : főpásztor, alpásztor, főpüspök, alpüspök, még tán főkáplán s alkáplán is. Mily ügyesen! fordították elődeink a generalis notariust is, ami semmi egyéb, mint scriba vagy notarius synodi generalis, egyházkerületi főjegyzőnek; de már a scriba synodi partialis sehogy sem akart lenni aljegyző, pedig ezt hozta volna magával a logika, hanem inkább az egyházmegyéken is létrejött a főjegyző és aljegyző. Mindez megjárja ott, ahol az, aki főnek neveztetik valóban főnöke, principalisa az alnak. Ámde ez nálunk református papoknál semmiképen meg nem tűrhető; mert bármiféle hivatalt viseljünk is, nullus inter nos datur primatus!

Nem fő- és alesperestek kellene tehát, hanem kell igenis, az egyházmegyék célszerű új alakulása. Az oly nagy egyházközség, mint Debrecen és Hóldmező-Vásárhely, alakuljon külön városi egyházmegyévé, ugy amint erre külföldön is, hazánkban is az evangélikusoknál elég példa van. Hát a többi nagy gyülekezetek, a velök közvetlenül határos testvér egyházközségekkel együtt, miért ne alakulhatnak külön egyházmegyévé, mihelyt együttesen 30—40,000 lelket felmutathatnak. Azt pedig általában kimondandónak s szigoruan meg-

tartandónak vélném, hogy 30-nál kevesebb, 100-nál több rendes belhivatalnok nem lehet egy egyházmegyében vagy egy esperest felügyelete alatt. Ezt kívánja nem csak az esperesti okos és valódi felvigyázhatás, hanem az egyházmegyei gyűlések könnyebb tartásának érdeke is; mert ugyan miként lehetne már csak kívánni is azt, hogy pl. az albertfalvai s pancsovai papok s presbyterek az Aldunától, Isten tudja hány napi utazással, több mint 30 mértföldnyire vándoroljanak Füzes-Gyarmatra egyházmegyei gyűlésre! Különben is mily csekély érdekük, menyire minden tanulság nélküliek igen-sokszor azok a mi egyházmegyei futó gyűléseink s mily nagy képtelenség, kivált a jelen viszonyok közt, büntetés terhe alatt kívánni azt, hogy az azokon való egypár órai hallgatás vagy szórakozás végett, meglehet nagy költséggel, minden egyházközség lelkésze és küldötte jelen legyen! Erre is mondhatnók aztán, mit Schoppenhauer híres bölcsész az egész életre nézve mond, hogy t. i. az, oly Geschäft, welches die Kosten nicht bedeckt. — Hajdan hazánkban is nemcsak imás, hanem predikációs isteni tiszteletek s emellett komoly tudományos fejtegetések és viták is tartattak az ily gyűléseken s így volt valódi értelme annak, hogy a jelenlételekre kötelezve voltak a papok.

„De hát ha majd, az egyházmegyék feldarabolása az egyházkerületeknek s különösen a mienknek, a tiszántulnak feldarabolására fog vezetni?!“ Így szólnak aggodva sokan. Elvégre nem kell visszarettenni ettől sem, ha a szabadság, rend és közjó érdeke valóban kívánni fogja azt. *Salus reipublicae suprema lex esto!* Nem kell félteni az új rendezéstől a főiskolai, a nyug- és gyámintézeti s más eféle érdekeket sem, mert azoknak a rendezés, kivált ha célszerűen vitetik keresztül, sokkal inkább hasznukra, mint kárukra lesz.

Épen nem lehetetlen, sőt nagyon valószínű, hogy az emlegetett rendezés folytán, mind az egyházkerületi, mind különösen az egyházmegyei közgyűléseken szenvedni fog a paritas ügye, amennyiben a világiak többen lesznek, mint

a lelkészek. Ámde ne tagadjuk, hogy így van ez, már külföldön is több helyütt, sőt néhol egyenesen törvényes elvül van kimondva, hogy világi tagnak többnek kell lenni mint lelkésznek. Egyébiránt a paritás lényege, miként a különböző hitfelekezetek, úgy épen a protestáns egyház kebelében is a lelkészi és nem lelkészi elemre nézve, nem a személyek számának rideg arithmetikai egyenlőségében áll, mert ez aztán igazán prokrustes ágy lenne, -- hanem a kölcsönös jogegyenlőségben és viszonyosságban. Emellett ne feledjük, hogy legalább az én csekély nézetem szerént, a közgyűléseknek a felsőbb fokozatokon is épen olyan viszonyban kellene lenniök a tanácsokhoz, mint azt az egyes egyházközségeknel a felmutatott terv rajzolja. Közgyűlés minden fokon csak a legfontosabb ügyekben s így ritkábban tartatik; a tanács és bíróság ülései már gyakoriabbak s ezekben az egyházmegyéken kezdve felfele mindenütt ki lehet vinni a paritást, s a tanítóknak és tanároknak is engedhető bizonyos befolyás.

Nem titkolom még azt sem, hogy az én igénytelen véleményem szerént, a felsőbb egyházi tisztviselők közül csak az esperest, egyházmegyei gondnok, szuperintendens, egyházkerületi gondnok és a zsinati képviselők választása lenne bizva az egyházközségekre, a többieket az illető fokozat közgyűlései vagy tanácsai választanák, aszerént, amint mind-egyikre nézve elő lesz, ha ugyan lesz, adva, a Tisztviselőkről szóló Negyedik Részben, amely az illetők jogait és kötelességeit is elsorolni fogja.

Végre meg kell jegyezni, hogy ha már egyszer öszintén akarjuk, aminthogy akarnunk is kell, a zsinat-presbyteri egyházalkotmányának nem elfogadását és életbeléptetését, amely már megvolna, hanem csak célszerű, egyezményes kifejtését és megszilárdítását: akkor végképen el kell távoztatnunk legalább a jövőre vonatkozó egyházi törvényhozásunk mezején az episkopalizmusnak minden tradícióit és foszlányait, a milyenek pl. maga a püspöki nevezet, a nálunk divatozó püspökszentelési és püspöklátogatási ceremo-

nia, sőt még maga azon szokás is, hogy a lelkészi ordinatio csak egyedül a püspök vezérlete alatt történhetik.

Jól tudjuk azt mindnyájan, hogy a szuperintendens szó is épen azt jelenti a szótárban és a grammatikában, amit az episkoposz vagy püspök; de hát hiszen a Bischof is épen ezt jelenti, sőt ebből született, s azok a valóban hatalmas porosz general-szuperintendensek, miért nem neveztetnek a legujabb időkben is, folyvást csak egyedül Bischofoknak? Azért, mert ők nem feledték el, hogy verba valent sicut nummi s hogy más az élet s más az elemi grammatika, és hogy a nyelv szokás s az egyháztársadalmi élet fejlődése és gyakorlata oly tulajdonokat kötött össze a püspöki nevezettel, melyekkel a mi protestáns s különösen reformatus, presbyterian szuperintendenseink nem bírhatnak s birniok nem is szabad. A helvét antistes s a francia, angol, skot presbyterián moderator, a püspök-féle címtől oly messze vannak mint ég a földtől. A reformatziót követett egy pár század alatt s különösen az erdélyi nemzeti fejedelmek s a nagy és hatalmas protestáns főurak korában, csak mehetett az a püspöki nevezet, mert a református püspök valóban episkopalszerű jogokkal birt mind az egyes papokkal s gyülekezetekkel szemben, mind az államkormány előtt. Ámde ez az idő elmúlt s most már és ezen túl is, ha hívnák is a mi szuperintendenseinket pl. abba a felső házba, egy lépést se tegyenek a felé; mert bizonyynyal mines és nem is lesz ott nekik sem helyök, sem hazájok, sem testvérök! — Azon püspökszentelési ceremonia, amely az ujabb időkben, már nálunk tiszántuliaknál is csendesen szokásba jött, mindazon lényeges alkatrészekkel bir, amelyekkel a lelkészi ordinatio, vagyis a lelkészi karba való ünnepélyes felvétel; és így, ha van nálunk a püspökszentelésnek értelme, az más itt sem lehet mint ez: te mint lelkész ordináltatál ugyan már, de most egy új ordót kapsz, egy elkülönzött méltóság rendébe vétetel fel! Vajjon ha a porosz és más német protestáns general-szuperintendensek, a helvét s más antistesek és moderatorok el lehetnek az ily felszentelési ceremonia nélkül: lát a miénk miért nem? és ha csakugyan el nem

lehetnének: akkor az esperestek is egyenesen követelhetik hogy egyházmegyeileg ők is hasonló módon ordináltassanak, ez pedig nálunk néhol igen hamar és szépen megtörténhetik s így lassanként kifejlődhetik a három rend. Csekély nézetem szerént, a szuperintendens és esperest hivatalba állítása is, épenugy mint az egyházmegyei s kerületi gondnoké, semmi egyéb mint egyházjogi tény, amely nélkülözhet minden temp-lomi és isteniszteleti ünnepélyt; -- szintigy a szuperintendensi hivatalos látogatás is, amely nem egyéb, mint egyszerű, de igenkomoly hivatalos foglalkozás. Mindezek velejét törvényben is ki kell mondani, természetesen a jövődöre nézve, mert mostani püspökeink címét stb. merőben illetlenül hagyandónak tartom s véghetetlenül sajnálnám, ha közülök bármelyik is, rossz neven venné az elmondottakat.

Jól tudom én azt, hogy mindazokat, akik az itt általam megrótt szokásokat, ceremoniakat stb. fentartották és terjesztették, mindenben a legtisztább jó szándék vezette. De engem mégis nagyon aggasztanak a jelenségek, nemcsak azért, mert az eféle ritualizmusnak sem az evangyeliomban, sem a reformátzio helvét irányzatában, sem a zsinat presbyteri egyházalkotmányban semmi jogosultságát nem találom, hanem azért is, mert amint példák igazolják, a ritualizmus vagy egyenesen Rómához, vagy valami oly, határozott jellem és irány nélküli tengődő élethez vezet, amelyben sem az evangyeliomi protestántizmus, sem az egyházi tudományosság, sem a valódi lelki szabadság nem virulhat, sőt nem is élhet többé. Az ily jellem és iránynélküliségre pedig, a most élő nemzedék kivált hazánkban rendkívül hajlandó, sőt ugy látszik mintha gyönyörüségét és dicsőségét keresné abban. Mutatják ezt épen e napokban, midőn e sorokat fogalmazom, a lapoknak a szent István-féle ünnep feletti vitái. Hajdan azt jegyzé meg Budai Ézsaiás, egyszerű alföldi magyarsággal, a nagyméltóságú magyar királyi helytartó tanácsra, hogy az, a protestánsokkal szemben, a legvilágosabb törvényt is „tekeri facesarja“; de hát most mit mondana, ha hallaná s olvasná, hogy az irodalom férfiai, s meglehet majd épen némely honatyák is, a

legvilágosabb igazságot, a legegyszerűbb gondolatot, a legszentebb érdekeket miként csürik, csavarják, tekerik, facsarják, s miként megy némelyik egészen odáig, hogy komoly arccal hirdesse azt, amit maga sem hisz, hogy t. i. „a tenger nyi nép felekezeti különbség nélkül,“ tehát természetesen éppen a magyar reformatus nép is, évenként „az ország minden részéből feltódul Buda várába,“ és pedig egyedül azért, hogy „láthassa azt a jobbot, mely kilenc századdal ez előtt megteremtette itt e földön a magyar királyságot, a magyar birodalmat.“ Ez a fellelkesült modern szabadelvű vezércikk író tehát, komolyan hiszi, sőt nyíltan hirdeti, hogy valóban szent István jobb kezét mutogatják ott Budán, és hogy a nép, amelyet a cikkíró már felekezeti szerént is megszámlált, valóban e királyságot teremtő jobb kéznek látása végett megy Budára! De miért nem számlálta meg egyszersmind azt is, hogy hányan mentek arra az ünnepre gyalog s milyen távolságból, hányan a leszállított áru vasutakon? Vigyék csak vissza azt a teremtő jobbot szent Jobb-ra, tegyék az ünnepet tél közepére stb.; s akkor számlálják meg, hogy pl. Budapestről vagy éppen Debrecenből hány reformatus ember tódul arra az ünnepre. Valóban azzal az érdeemes cikkíróval maga István király aligha úgy nem bánnék, mint Etele bánt a szerencsétlen hazudozó és hizelgő költőcskével. De hagyjuk ezt, hanem ovakodjunk mindenféle oly ritualizmustól, amelynek az evangyeliomban semmi alapja nincs.

VI.

Következnék, hogy tegyek némi kis észrevételt, az eddig megjelent tervezetekre. Nagyon kellemetlen functio; de úgy érzem, hogy mégis meg kell ezt bizonyos határig tennem.

Először is lehetetlen a legszomorubb meglepetésemet nem nyilvánítani afelett, hogy a zsinati előmunkálatok készítése végett országosan közzé tett felhívásnak, ez ideig legalább, oly rendkívül csekély eredménye lett.

Erősen megvagyok győződve felőle, hogy ha a tiszántuli egyházkerület sem a zsinattartási indítványt el nem fogadja, sem a konventbe be nem megy, iszonyu megtámadások zápora zudult volna ellene és pedig nagy részben saját fiai részéről. Azt is bizonyosnak tartom, hogy ha én, az előadói megbízatást elfogadom s magam vállalkozom az előmunkálat készítésére, előbb vagy később felharsantak volna a vezércikkek, s megindultak volna kisebb nagyobb magánkörökben is a megjegyzések, hirdelve, hogy kár volt a dolgot egy emberre s épen egy debreceni orthodoxra stb. bízni. Nagyon helyesen történt tehát, hogy a lehető legszélesebb körre hatott a felszólítás, de szomorú jelenség az, hogy az eredmény ily kevés!

Legelőször a pápai ref. egyházmegye szólalt fel, de nem tervezetet, hanem csak véleményt, óhajtást közöl, néhány rövid pontban, indokolás nélkül. Szép, hogy a zsinatot, Magyarhon ezredéves fenállásának évfordulatára, 1880-ra óhajtja tenni, vagyis hogy két nagy eszmét kapcsolatba hoz. Csak-hogy előbb a történelmi kritikának kellene kétségtelen bizonyossággal megállapítani a honszerzés évét; emellett úgy látszik, hiában énekelte már Vörösmarty is: Nézz Árpádra magyar, ki hazát állita nemednek; mert nem Árpád már többé, hanem a szent jobbos szent István király a honalapító! Persze a dicsfény, mely ő körülte ragyog a római pápától, a püspököktől, a jámbor szerzetesektől, a németektől stb. ered s azokra sugárzik vissza. Tehát vóltaképen itt fekszik talán a nyúl! — Az is érdekes, hogy a pápai vélemény szerint minden egyházmegyéből egy egyházi és egy világi küldött menne a zsinatra. Nem hiszem, hogy a fentebbiek figyelembevételé után, ragaszkodnék többé valaki e véleményhez. De hát azt elfogadhatjuk-e, hogy élet-hosszig tartó hivatala az egyházban csak a püspöknek és főgondnoknak legyen, tehát pl. a papnak és tanítónak ne? Gondolom, hogy ezt, a véleményezők sem akarják. Arról a tisztújításról azt hittük egy időben, hogy csak az legyen meg, minden meg lesz. Kérdés, hogy vajjon használt-e tehát az, oly sokat egyházi életünknek? Sőt nem adott-e inkább némely, különben

meglehet, hogy jóra való embernek alkalmat arra, hogy jelleme időről időre gyarlóbbá, hivatalos eljárása pedig erély és siker nélkülülvé legyen? Én nem vagyok a tisztujításnak feltétlen ellensége; csakhogy ritkán és kellő mérséklettséggel használhatóknak vélem azt. — Az iskolaügyre nézve ugy látszik, mintha a véleményezők, a zsinattól a községi iskolák rendezését is várnák; hiszen azok egészen kívül esnek az egyház, tehát a zsinat intézkedési körén is. De már elvből nem is kell velök közköpüsködni. *Est statio separata ac diversum genus!*

Az udvarhelyi egyházmegyei vélemény legfontosabb pontjáról már az áprilisi füzetben szólottam. Egyébiránt itt, alkalomszerűleg meg kell jegyezmem, hogy ha tudomásom nem csal, az erdélyi testvérek, még azt sem mondták ki egyházkerületileg határozottan, hogy ők abba a zsinatba mindenesetre bemennek; és így náluk az egész dolognak még első feltétele sincs eldöntve egészen; de annál nagyobb örömmel kellett és kell fogadnunk az udvarhelyi egyházmegye szives készségét. Azt igenhelyesen javallja a vélemény, hogy „az alkotmány-törvényben, a lehetőségig, minden társadalmi fokozaton el kell különíteni a képviseleti, közigazgatási és törvénytévő vagy igazságszolgáltatási hatóságokat. Erről azonban, maga a tervezet elfelejtkezni látszik aztán, mert a közigazgatási hatóságokat fokozatonként elsorolván, a képviseletiekről nem szól, ha csak az egy pontban felemlített bizottságokat nem érti ezek alatt, miután a bizottság név, hazánk jelenlegi polgári alkotmányában is szerepel ilyenforma értelemben. Nálunk azonban, egyházi téren, sokkal célszerűbb a képviseleti nagyobb hatóságot közgyűlésnek nevezni, mert az egyházközségek nagy részében minden önálló egyháztagok alkotván ezt, az ő testületök bizottságnak nem neveztetetik, minthogy nincs felettök senki, aki őket megbizta volna. Egyébként is az a bizottság, jól fogva fel a dolgot, mindég valami alárendeltet s csekélyebb valamit jelent, mint a közgyűlés, vagy a tanács és a hatóság.

Különös előszeréssel taztozunk Tóth Sámuel ur szíves buzgalmának és jó igyekezetének, hogy „egyházkerülete püspökének közvetlen ő hozzá intézett felhívására,“ egy terjedelmesebb előmunkálatot készített, amely az Evangyeliomi Protestans lap folyó évi 10—18. számaiban látott világot. Ha jól tudom, a tervező, a felhívást már a mult nyáron, jó idejében megnyerte, és ez igen helyesen történt; de azt már nagyon sajnálni lehet, hogy a munkálat mindemellett is, a rendkívüli sietség megdöbbsentő jeleit mutatja. Már maga az egész munkálat címe nem világos, nem szabatos. Nincs kellő logikai összefüggés a főrészek között sem. Az irány mindvégig pongyola, ami különösen törvénynél, vagy törvénytervnel egyáltalában nem ajánlatos. — Épen nem nagy dolog, de mégis jellemző és furcsa, hogy mindjárt az irányelvekről szóló bevezető cikk írásánál nem volt idő még arra sem, hogy a Leideni hittanárok synopsis című s 1652-ben megjelent műve magyarosan említették fel, hanem szerepel az németül: *Leidener Synopsis* nevezettel; amint t. i. a *Heppe dogmatikájának* 481-dik lapján, épen az idézett pont után: *Ecclesia visibilis etc.* oda vetve van. Egyébiránt az irányelvek címe alatt nem annyira különböző korbéli néhány idézet összeállítását, hanem inkább annak világos és szabatos előadását vártuk s fogadtuk volna nagy örömmel, hogy miben áll tehát a mai kor protestans vagy épen református dogmatikai tudata az egyházzól és annak alkotmányáról. „Ami egyházalkotmányunk megoldásánál“ (ez is tervező kifejezése) ennek is vehettük volna valami hasznát.

Ismét nem valami lényeges, de mégis jellemző dolog, hogy mindjárt a törvényterv legelső sorában, az, ami a németeknél mind egyházi, mind polgári törvények szövegében, rész vagy szakasz címeként így jő elő: *Allgemeine Bestimmungen*, — bizonyosan a nagy sietség miatt, magyarul így van fordítva: *Általános meghatározások*; holott a magyar nyelv mai állása szerént, *határozmány-t* vagy *határozatot* kellett volna írni, aminthogy a bécsi miniszterium magyar fordítója már 1856-ban *határozmányt*, a legújabb magyar

törvények pedig határozatot használnak, igen helyesen; a franciák pedig ezt mondják ily ponton: Dispositions generales; tehát nem definitions, pedig a magyar meghatározás részint ezt, részint afélét tesz mint a német Das Bestimmen, Das Festsetzen. Én részemről a fent közlött töredékben egyszerűen „Általános vagy egyetemes alaptörvény“ kifejezést használtam, mert elvégre is törvényről van itt szó, még azon esetben is, ha az alakilag definitiót tartalmaz.

Sokkal fontosabb ennél a törvényterv első §-a, mely szóról szóra ez: „A magyar szent korona alatt álló tartományok területén, a vallás és erkölcsi élet forrásául és szabályozójául egyedül az ó és új szövetségi szent iratokat valló, a második helvét hitvallást és heidelbergi kátét symbolicus könyvüknek elismert s egymással szerves összeköttetésben s egyházkezelési közösségben élő gyülekezeteknek összege, alkotja a magyarországi reformált egyházat“.

Törvény ez, mégpedig nagyfontosságú, lényeges alaptörvény, mert azt állapítja meg kötelezőleg, hogy milyen gyülekezeteket lehet és szabad Magyarországon reformátusoknak s a reformált egyházhoz tartozóknak nevezni.

Már e legelső pontnál sok hiányt okozott a nagy sietség. Az irányra vonatkozó megjegyzéseket mellözöm most; csak a dolog lényegére térek.

Tehát először is: gyülekezeteinknek a bibliát kell vallani a vallás és erkölcsi élet forrásául és szabályozójául. Itt nem csupán egyházjogi, hanem sokkal inkább dogmatikai alapeszme forog fen, s az, amit a tervező mondani akarna, tökéletes igazság, csak hogy nem jól, nem szabatosan mondja s az amit tényleg mond, ha pl. élőlőszóval folyó heves vitákban megjárja is, komoly irodalmi téren s különösen törvénytervben vagy törvényben semmiképen meg nem állhat. Hiszen a biblia, jól véve fel a dolgot, nem forrása a vallásnak magának, még a kijelentett vallásnak sem, mert mint mindnyájan jól tudjuk, vallás és épen kijelentett vallás is létezett, mielőtt még biblia létezett volna; nem a vallásnak ma-

gának tehát, hanem csak a kijelentett vallás ösméretének forrása a biblia, épen úgy mint a leghitelesebb történelmi okmány is, nem forrása magának a történelmi ténynek, hanem csupán az arról való ösméretnek. Szabatosan soha sem mondhatunk pl. efélét: a tatárdulás forrása Rogerius Carmen miserabileje. Más a történelmi tény maga, vagy annak forrása, más ismét az azokról szóló okmány. Ezért mondják pl. a német theologok széltire a bibliáról, hogy az: Offenbarungsurkunde, ezért mondja épen Hoppe is: „Die einzige Quelle und Norm, aller christlichen Erkenntniss ist die heilige Schrift.“ Mellözöm a további megjegyzéseket s az idézetek összehalmozását. — Arra, hogy az erkölcsi élet forrásául a bibliát kellene vallanunk, még sokkal erősebb megjegyzéseket lehetne tenni; legyen elég most csak egyszerűen, de határozottan megjegyezni, hogy ez a kifejezés is, merőben tarthatatlan. Nincs oly bölcsészeti vagy hittani irányzat vagy rendszer, se liberalis, se orthodox, se közvetítő vagy valami másféle, amelylyel az ily „meghatározások“-at igazolni lehetne.

Még elszomorítóbb jelensége a nagy sietségnek az idézett első § középtétele, amely a mi gyülekezeteink reformátusságát, s az országos reformált egyházhoz tartozását, egyenesen hozzá köti a szent iráson kívül még a helvéthitvallás és heidelbergi káté szymbolikus tekintélyéhez is. Már erre aztán, ha ez csakugyan törvénynyé találna lenni, azt mondhatnók, hogy olyan református egyház mint a miénk lenne, sem hazánkban, sem külföldön nem volt és nem is lesz soha.

Itt is az okoz bajt, mert a fogalmak közt nem teszünk kellő szigorussággal különbséget. Azt, hogy a mult századok folyamán, voltak egyes időszakok, amidön épen hazánkban is néhol, a református lelkeszek és tanítók a nyilvános ige hirdetés és oktatás mezején, kisebb-nagyobb mértékben le voltak kötve nemcsak a helvéthitvalláshoz és heidelbergi kátéhoz, hanem más egyéb, még nagyobb szymbolikus tekintéllyel birt könyvekhez is, ezt mondom, jól tudjuk, s szívesen elősmerjük azt is, hogy az ily intézkedés annak idejében s az

illető viszonyok közt helyén lehetett; -- ámde ettől egészen különböző, s szeréntem egyáltalában nem szükséges, nem üdvös, de nem is jogos, példátlan dolog lenne, már magoknak a gyülekezeteknek is határozott és feltétlen lekötése.

Ezen kérdésre nézve, a baj másik forrása abban áll, mert hazánkban nagyon sok derék és lú protestáns ember s azok között ugy látszik, a mi tervezőnk is azt véli, hogy ha megszűnik az említett vagy más szymbolumok nyilvános és törvényes pozitív kötelező ereje: akkor nincs többé közös hitvallási alap, nincs hitközösség; pedig e nélkül a reformált egyház is fen nem állhat. -- Nem így áll a dolog! mert lehet és van hitközösség és közös hitvallási alap, és mindenestre kell is lenni annak az említett feltétel vagyis a XVI. századi szymbolumok rideg törvényes kötelező ereje nélkül is. Ezt egy reánk nézve különösen érdekes, korunkbeli történeti tény, döntőleg felvilágosíthatja.

Tudjuk, hogy a sárospataki főiskolai tanárok 1866-ban, mint a hazánkban bevett második helvét hitvallás közzétételének háromszázados fordulati évében, üdvözlő szózatot intéztek a zürichiekhez, mint akiknek városában t. i. az a helvét hitvallás létrejött, világot látott stb. A zürichiek igen szépen válaszoltak, de különös nyomatékkal kifejezik azt is, hogy Helvétziában „a hitvallások köztekintélye, lassan és apránként már a mult században megtört, a jelen században pedig, csaknem teljesen eltöröltetett“ stb. stb. Ámde ebből egyáltalában nem az következik, hogy tehát a zürichiek megszűntek reformátusok lenni, s nincs többé náluk semmi hitközösség és semmi felekezeti alaptan. Erre megfelel magoknak a zürichi reformátusoknak 1861-ben szentesített s még ma is életben lévő egyházi alaptörvényök, amelynek épen az Allgemeine Bestimmungen cím alatti 1-ső §-a így szól: Die christliche Religion, nach dem evangelisch-reformirten Lehrbegriffe, ist vom Staate anerkannte Landesreligion. Die Gesamtheit der zu dieser Religion sich bekennenden Einwohner des Kantons bildet die vom Staate anerkannte Landeskirche“. Ime Zürich kantonban is van tehát evange-

liomi reformált vallás, van református felekezeti alaptan, *summa doctrinae*, mégpedig olyan, amelyet vallani kell, anélkül hogy e végett a gyülekezeteket a XVI-dik századi szymbolumokhoz törvénnyel le kellene kötni. Emlékezzünk vissza csak a francia reformátusok legközelebbi zsinatára. A többségben volt orthodoxok, mily tág és gyenge hitvallási lekötötést javallottak ott, de a liberálok ezt is határozottan visszautasították!

E téren a félreértések másik forrása az is, mert némelyek azt vélték s vélik, hogy a mi vallásunk szabad gyakorlata, államjogilag is a helvét hitvalláshoz van köttetve, mint feltételhez. Vajha az illetők e tekintetben is ne a puszta traditziokhoz, hanem magokhoz az eredeti forrásokhoz folyamodnának; azokból meg fognák látni, hogy le vagyunk köttetve igenis, míg t. i. reformátusok akarunk maradni, általában felekeztünk alaptanaihoz, de nem ez vagy amaz XVI-dik századi szymbolumhoz.

Nálunk nagyon könnyen megeshetik, hogy mindezek olvasása után így kiáltanak fel némelyek: de hát miként beszélhet így egy orthodox? Már uraim! akárminek neveztetek engem; én mindég így beszéltem. Valaha, midőn a tiszántuli egyházkerület kebelében mint jegyző működtem, egyszerűen elhagytam a helvéthitvallásu nevezetet a jegyzőkönyvekben, s helyette a református-t vettem fel; nem sokkal ezután irodalmi téren, tüzetesen megcáfoltam azon balvéleményt, mintha szabad vallásgyakorlatunk egyenesen a helvéthitvalláshoz volna köttetve; később Tisza Kálmánnal együtt a hivatalos esküformák revideálásával bizatván meg, az új esküformákat én fogalmaztam s a helvét hitvalláshoz való korábbi szigorú és szerencsétlenül formulázott lekötötést némely esküformákból merőben kihagytam, másokban lényegesen szeliditettem; megbízott társamnak ez ellen legkisebb kifogása sem volt s a közgyűlés is elfogadta az új formulákat. Majd ismét később igen kemény harcban állottam a mi radikál liberálainkkal épen felekeztünk alaptanai ügyében; de a helvét hitvalláshoz való lekötötéssel aligha argumentáltam valaha, sőt épen a

Protestans egylet ellen írott munkámban is világosan kifejeztem, hogy „mindenestől örök értékű, változhatatlan dogmákat, egyáltalában nem akarunk mi sem. . . Hitnek és hitközösségnek elmulthatatlanul kell lenni az egyházban, még azon esetben is, hogy ha az a hit dogmaticice formulázva, vagy hitvallásokban kifejezve nincs. A keresztyénség első századában egyáltalában nem látunk valami megcsontosult dogmarendszert; de azért mégis volt hit és hitközösség. A tiszántuli egyházkerületben, a reformátzio után mintegy két századon keresztül oly papi eskü volt használatban, amelyben sem helyét, sem más hitvallásról legkisebb említés sem volt, de azért képzelheti-e valaki, hogy merőben közönyösnek tartatott az, hogy mit hisznek és mit tanítanak a papok?”

Egyébiránt, a XVI-dik századi szymbolumok ügyét, mind most a törvénytervekben vagy általában az előmunkálatokban, mind majd a zsinaton, egészen mellőzendőnek vélem. Ily célból javallottam annak kimondását, hogy a most alkotandó törvények által egyházunk és iskoláink „hitvallási és államjogi alapjai és viszonyai egészen illetetlenül hagyatnak.” Ez egyáltalában nem akarja sérteni vagy kihívni sem az orthodoxokat, sem a liberalokat; hanem őszintén akarja azt, hogy a hitvallások és dogmák feszegetése nélkül intézzük el legalább a legközelebbi teendőket.

Lehetne kifogást tenni az idézett első § végső tétele ellen is, amely a gyülekezetek reformátusságát s az országos ref. egyházhoz tartozását azon feltételhez is köti, hogy azok egymással szerves egybeköttetésben s egyházkormányzati közösségben éljenek. Elődeink e tekintetben sem mentek ily messze. Tudjuk, hogy a mostani tiszáninneri egyházkerület esperestségeinek egészen a mult század közepéig nem volt püspökjök soha s így nem állottak kormányzati és szervezeti közösségben a püspökök által kormányzott egyházkerületekkel, de azért ezek mégis reformátusoknak s az országos reformált egyházhoz tartozóknak tekintették amazokat s különösen a tiszántuliak és erdélyiek velök együtt több ízben tartottak zsinatokat is. Külföldön, még a német protestánsok

között is vannak olyan gyülekezetek, amelyek semmiféle egyházkormányzati közösséghez nem tartoznak s mégis mind az állam, mind a szerves kapcsolatban élő egyházközségek és hatóságok protestánsoknak s az országos protestáns egyház tagjainak tartják őket. Kérdésbe jöhet tehát, hogy az említett feltétel oda tétessék-e és ha igen, miként formulázva, abba a törvénytpontra, amely épen az országos reformált egyház fogalmát akarja megállapítani?

Az idő rövidsége és más kellemetlen körülmények kényszerítenek, hogy a további megjegyzésekkel felhagyva, csak azt emeljem még ki, hogy tervezetünk rendkívül pongyolán van fogalmazva. Ennek illusztrálása végett az igen számos esetek közül álljon itt a Második rész 90-dik §-a : „Egyházunk hitelvei szerént papirend és méltóság bárha nem létezik is, mert mindnyájan szent nép és királyi papság vagyunk, ennél fogva az egyházi szolgák között főbb és elsőbb tulajdonképen nincs : mindazáltal az egyház jólléte megkövetelvé, hogy a lelkipásztorok között a jó rend, fegyelem fentartassék, tehát bizonyos egyének bizassanak meg a rendnek és fegyelemnek közvetlen vezetésével, ily célból állított fel az esperesti, segédgondnoki, püspöki és főgondnoki, tanácsbirói stb. hivatalok; a lelkipásztorok tartoznak ezek intézkedéseinek és felhívásainak készséggel engedelmeskedni; az e. m. és kerületi, zsinati és zsinati bizottsági gyűlések és törvényszékek határozatait és végzéseit pontosan teljesíteni és végrehajtani. Az egyházi előljárók és hatóságok törvényes intézkedéseinek nem engedelmeskedők vagy azokat nyilvánosan kigunyolók vagy kisebbitők, fegyelmi eljárás alá esnek.“

Tervezőnknek nagyon gyakori szokása az, hogy most innen, majd amonnan egész pontokat, kisebb nagyobb tételeket átír. Ez idézett 90. §-ban is a Geleji Katona-féle kánonok némi viszhangja vehető észre, de van abban e mellett még indokolás, van historizálás, van a sietség miatt nagyon különös logika és fogalmazás, ami a mai időben már, egyik sem a törvény szövegébe való.

Általában azon határozott meggyőződésben vagyok, hogy

e tervezetet lehetetlen a bizottságnak, sőt bárkinek is úgy kijavítani, hogy az a siker reményével, nyugodtan terjesztethessék a konvent elé s bizonyos kellemetlenségek kikerülhettek legyenek.

Azt se vélje senki mindezek után, hogy most tehát már, valami uton módon én ohajtanám oda tolni, ezen valóban gyarló és szinte nagy sietséggel készített dolgozatomat, tanácskozási alapul a bizottság elé. Egyáltalában nem! sőt határozottan kijelentem, hogy egyedül tudomásul vétetni kérem ezt s emellett úgy tekinteni, mint egyrésről némi viszonzását azon szives figyelemnek, amelyet a tisztelt bizottság némely tagjai irántam nyilvánítottak, más részről csekély jelenségét annak, hogy nagyfontosságú ügyünk iránt őszinte részvételt viseltetni nem szüntem meg én sem.

VII.

Ily csekély sikerűek lévén az eddigi törekvések és próbatételek, önként merül fel a kérdés: mit tevék legyünk most?

Én azt javallanám, hogy tegyen még a bizottság egy utolsó próbát s nem tekintve egyedül saját tagjaira, egyenesen bizony meg két vagy három egyént, emellett hirdessen nyilvános pályázatot, indokolt törvénytervek készítésére. Az ily eljárás szükségét, már Fáy felemlíti az Óramutatóban. Természetes, hogy a bizottságnak már most meg kellene állapodni némi alaptételekben, amelyek a megbizandók és pályázók számára némi irányadó utasításul szolgálnának. Én azt hiszem, hogy ennek még lenne valami sikere s a művek is birni fognának, az illető egyházi tisztviselők közreműködése folytán oly kelendősséggel, hogy a kiadási és másféle költségek fedezve lennének.

Ha pedig a bizottság ezt az utat célhoz vezetőnek nem tartaná: akkor nincs mást mit tenni, mint azt, hogy lásson mindegyik egyházkerület, illetőleg megye és egyházközség saját szervezéséhez úgy a hogy tud. Emellett jöjjön létre minélelőbb nem a konvent, hanem a magyar reformált egyházkerületek szövetségi tanácsa; jöjjön létre oly

módon, mint a helvét Bund és Bundes-rath s mint az észak-amerikai államok uniója s annak kongressusa. Jöjjön létre ama szövetségi tanács és kezdje meg működését minélelőbb, de nem oly irányban és modorban, hogy az egyes egyházkerületek autonómikus jogkörét elfoglalja, hanem úgy, hogy egyházunkat, a valóban közös ügyekben képviselje.

Kényszeríteni a szövetségbe lépésre egyik egyházkerületet sem lehet; de csekély véleményem szerint jogában áll már kettőnek is szövetségre lépni egymással, természetesen nem az egész egyháznak, hanem önmaguknak együttes képviselése végett. Ha a szövetség eszméje üdvösnek bizonyul, nem sokára következni fog a harmadik, negyedik és ötödik kerület csatlakozása, sőt miért ne jöhetne ez el, az ágostai hitvallású testvérek részéről is.

A konvent név, akármeddig megyünk, rossz emlékezetű és gyűlöletes, s azon az okon állítani fel a konventet, mintha az valaha rendszeres, törvényes és állandó hatósága lett volna egyházunknak, — az igazsággal megegyezően nem lehet soha!

Én, tisztelt olvasó, legalább ez uttal elmondtam a magamét, a mérséklettség bizonyos korlátai között, de őszintén, igazán s jó akarattal. Veritas odium parit! Meglehet; de nem tehetek róla.

Dixi et salvavi animam meam.

Debrecen, 1878. Május 6.

Révész Imre s. k.

Egyháztörténelmi tárcza

1.

Rákóczi utasítása az egyházügyi biztosok számára. — 1707.

Instructio.

Spectabilium ac Generosorum Pauli Györky, Exercituum Nostrorum Generalis, Vigiliarum, Praefecti, Georgy Gerhard, et Ladislai Beniczky,*) Nostrorum et Confoederati Regni Hunga-

*) Györky református, Gerhard evangelicus és Beniczky catholicus vala. Minden vallási bizottság így alakított. T. K.

riae Statuum Senatorum, in negotio Religionis Deputatorum, Amicorum et Fidelium Nostrorum, data punctis sequentibus.

Nemzetünk igaz ügyének kívánságunk szerint való boldog végre vezéreltetése, hazánk fiainak mindenekben egybenkapcsolt indulatjokat s akaratjokat felettébb megkívánván, mióta az fölháborodott tenger módjára mindenfelül hánykolódó habjai között, mintegy merülésben tételt hajónak kormányát az jó Isten szent segedelméből kezönkre vettük, az volt legföbbsképpen való célja elsőben is fölbuzdult szíves indulatunknak, miként az régtül fogva egymás közt eredett egyenetlenségnek háborgó zürzavaros habjait magunk között megcsendesítvén, az szép atyafiságos egymáshoz való szeretetnek segéző szele által kiterjesztetett hajónk vitorláit nagyobb bátorsággal s készüllettel ellenségünk ellen eresztessük. Melyre nézve, tudván azt és mindenkoron előttünk viselvén, hogy ezen szegény Hazának megnyomorittatására legnagyobb alkalmatosságot vett vala eleitől fogva ellenségünk az religióbéli dissenziókból, az melyek által, csalárd practicái szerint, az másként egyességet szerető szíveket gyűlölségnek s egyenetlenségnek mérgével megvesztegetvén, annyivalinkább szélesebb mezőt kap a régi szabadságunknak porban takarására; noha ugyan Szécsényi Gyűlésünk alkalmatosságával az szép atyafiságos szeretetünknek megbizonyodására, bizonyos Transactióra lépvén mind az három részről, annak effectuatiójára Commissariusinkat is az Hazában kiküldettük vala: mindazonáltal azok is sok helyeken, az mint kellett volna, az dolgot úgy el nem végezvén, rész szerint ob non effectuationem effectuandorum, rész szerint pedig Instrutiójokon kívül progrediálván, újabb-újabb gravaminák s panaszok terjesztettek mind magánossan s mind az mostani országos gyűlés alatt előnkben; az melyek minthogy, mostan is végképpen, — mind az időből való kirekedésünk, s mind az Parsoknak jelen nem lehetése miatt, de kiváltképpen sok dolgoknak in faciebus Locorum kellene eligazittatniok, — nem, complanáltathattanak; hogy mindenik felekezetnek igazságos adjustatiója közelebb való véget érhessen, rendeltetvén felülemlyített Senator Atyánkfiai s Híveink Nemes Pozsony, Nyitra, Trinchiny, Bars, Esztergom, Komárom, Zólyom, Honth, Nógrád, Kis-Honth, Pest-Pilis-Solth, Túrócz, Liptó és Árva vármegyékben*) az Religió dolgában eddig effec-

*) Ezen utasításnak Aszalay Ferencz udv. titkár kezével irt, eredeti fogalmazata, 243 régi, Rákóczi-levéltárbeli szám jelzés alatt ma is fenn lévén a kir. kamarai levéltárban, e példányban a jelen ponthoz ezen jegyzés van téve:

„N. B. Zay Lőrincz, (lutheránus) Kálmáncsaj István (katholicus) és Soós István (református) Uraiméknak instructiójokban ezen vármegyéket kell inserálni: Nemes Abatúj, Sáros, Szepes, Gömör, Torna, Borsod, Heves, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Szatmár és Szabolcs vármegyéket.“ (Bihar akkor Erdélyhez tartozónak tekintetett.) T. K.

tusban nem ment differentiákat, ez alábbi Punctumok szerint igyekezék moderálni és complanálni.

Primo. Mivel az szécsényi Transactióhoz azzal ellenkező holmi novítások nem adattathatnak: az ennek elütte kiküldett Commissariusokat magok mellé vévén és ad facies Locorum valaholott mégeddig az vallásbéli differentiák nem complanáltattanak, személyjek szerint kimenvén, investigálják: miként procedáltak azon Commissariusok? mit effectuáltak s mit nem Instructiójok szerint? Végére menvén annak is, az mellyek incomplanate találatnak: mi okbúl nem effectuálták az reájok bizattatott munkát?

Valahol azért látják az megesett rövidségeket az templomok, parochiák, scholák és azoknak appertinentiái, vagy excindálandó helyei iránt az lakosokat szép atyafuságos szeretetre adhortálván, hogy az sziveknek egybencsatoltatások által az szép únio megerősítették, az inconvenientiákat s egymás ellen való zúgolódásokat tollálják, és amicabilemter mindazokat igyekezék úgy végbenvinni, hogy tovább lehető gravaminák sem egy, sem más, sem harmadik részrúl ne recrudescáljanak.

Secundo. Az szécsényi Transactiót, mintegy regulát, Deputatus Senator Atyánkfiai úgy tartván, az hol az vetélkedésben gyönyörkedő s idővontatással az dolgok effectussát késedelmeztetni szerető felek által valamely disceptatiók erednének: az ollyatin allegatiókat praescindálják s meg se engedjék, hanem az Transactio szerint accomodálják az Nemes Statusoknak azok iránt tett rendelésit; mindazonáltal, az holott nagy consideratiók interveniálnak és per amicabilem aut factam transactionem nem complanáltathatnak ob nimiam difficultatem az dolgok, az ollyaknak absoluta decisiójában magokat Deputatus Senator Atyánkfiai ne avassák, — hanem írásban tévén az mellyek, ultro-citroque interveniálnak, az villongó feleket előnkben relegálják, meghagyván kemény animadversiónk alatt: semminémó violentatiókra azalatt ne fakadjanak, az meddig általunk nem determinálatnak, és mindazokat cum tota investigationis serie, elúttönk representálják, bennhagyván azalatt in usu az actualis possessort. Az holott pedig már egyszer az dolgok decidáltattanak s complanáltattanak: ottan azok iránt többé újabb difficultás-tételt ne admittáljanak; hanem az circumstantiákat az mellettek lévő Commissariusoktúl megértvén praeter praemissum casum, in statu quo hagyják meg ő Kegyelmekek.

Tertio. Bizonyos fundamentalis positiók tétetvén föl az Szécsényi Gyűlés alatt az Religió dolgában való accomodatió iránt, pro directione annectálatnak azok is Deputatus Senator Atyánkfiainak, az mellyeken mivelhogy az emléttett Transactió fundálva vagon, szükséges tudni ő Kegyelmekeknek; úgymint:

1-mo. Valaholott két templom találatik, az nagyobbik cum perti-

nentijs adattassék annak a félnek, az melly Religión az lakosok között több személy találtatik.

2-do. Az melly districtusban vagy vidékben valamely Religiónak temploma nem volna: bizonyos alkalmas helyben, non obstante pluralitate animarum ejusmodi loci, templom, parochia és schola assignáltassék, az környékben lakó azon religiójú-félék istenitiszteletek közönséges helyen való gyakorlására.

3-tio. Az Pium Legátumok, juxta intentionem legantium, azon Religión lévőeknek adattassanak, úgy az Fundatiók is a szerint accomodáltassanak, mind az három részről observáltatván az ollyatin Fundatiók iránt az 1647. esztendőbeli végezés szerint való accomodatiójok az templomoknak.

4-to. Templomnak, parochiának és scholának való hely közhelyen excindáltassék azon Religión valóknak, az kiknek restitúciójok nem lehet; de, ha ollyatin közhely nem találtatik: az melly más possessiójában való hely excindáltatik, azért, az kinek illik, tartozik contribuálni.

5-to. Szabad lévén kinek-kinek mindenütt az maga vallásán való istenitiszteleket az három recepta religión lévőek között, hogyha valamely helyben templomnak való hely nem excindáltatik is, eo non obstante, azon vallású lakos ember házánál az istenitiszteleket ne inturbáltassék.

6-to. Sehol ne adigáltassék az lakos, hogy más valláson lévő papnak fizessen valamit, vagy dézmát adjon, ha szintén odaesett is az templom, — hacsak specialis declaratio nincsen iránta; hanem Catholicus Catholicus, Evangelicus Evangelicus.

7-mo. Az melly félnek templom, parochia és schola assignáltatik: odaértetnek azokhoz tartozó földek, rétek, kertek, és más appertinentiák is, hacsak expresse nem eximáltattak in amicabili. Ha mi pedig medio tempore abalienáltatott, az ki az Ecclesiához tartozott, comperta rei veritate restituáltassék az is.

8-vo. Az harangozás s temetés mindenütt köz legyen, erga aequallem taxam; az harangozástúl való fizetés pedig azé legyen, az kié a templom, azt feltévén, hogy ha valamely fél más valláson lévő templomban temettetnék: az ceremoniák ottan azon religióbeli Egyházi Rendeké legyen, az kié az templom. Az cinteremben pedig kiki maga vallásán való ceremoniákkal s ritusokkal temethesse maga halottját.

9-no. Mindenütt sine discrimine Religionis accomodáltassanak az ispitályokban az koldúsok, prae coeteris pedig az kik Haza szolgálatjában esett sebek miatt alkalmatlanok az tovább való fegyverviselésre.

10-mo. Az connumeratióban számláltassanak, az háznép és az rend szerint való szolgák, dolo et fraude amotis. Az hol pedig az egész Parochia-megye connumeráltatik: Mater et Filiae együvé számláltassanak, és az nagyobb rész ugy eruáltassék.

11-mo. Az mely földeket valamely felcezet részéről való egyházi személy bévettetett, eo non obstante, hogy az Parochia másnak essék, juxta illud: qui serit, ille metit, — azé légyen az termés, az ki vetette. Az szöllőt is azok szedjék meg, az kik kapáltatták; de annakutánna rendi szerint fedjék be, és az szerint resignálják azon félnek, az kinek restituáltatni elvégeztetett.

Quarto. Mivel feles helyeken az proventusoknak az Transactio szerint elosztatni kelletik: azoknak annakokáért elosztatásában az 1647. esztendőbeli 12-dik Articulusban expressált modalitást observálják, Deputatus Senator Atyánkfiak; az hol pedig kérdés eredni fog inter Parochiam et proventus, — ad ordinariam viam Juris relegálják ő Kegyelmekek az controvertens feleket.

Quinto. Feles helyekben az templomok és egyéb accessoriumok accomodatiója, erga praeviam animarum connumerationem, exindeque comperibilem pluraritatem determináltatva lévén: mivel sokféle gravaminákból értettük, hogy némellyek az vidékből az magok religióján lévöket begyűjtván, — mint ha ottan való lakosok voltak volna, — az szerint connumeráltatták; melly miatt az connumeratio az Commissariusok által hibásan menvén végben, úgy, az mint az szép egyességhez képeest kívántatott volna, nem lett az accomodatió. Investigálják azért circumstantialiter az olyatén állapotokat ő Kegyelmekek; ha úgy comperiáltatik magok újokban peragálják az connumeratiót, és az számosabb félnek legyen accomodatiója. Observálják azt mindazonáltal, hogy az connumeratióban nem idejét változtató szolgálai és szolgálói rend, hanem az állandó cseléd számláltassék, — a szerint értessék az iránt följöbbs tett Possitió is. De, hogy

Sexto. Az földesuraknak az illetén connumeratió által praejudiciumok eltávoztattassék, az kiknek más valláson lévő jobbagyoknak pluralitása miatt templomok vagy elvétetüdnék, avagy nem restituáltatnék: observálja azt Kegyelmekek, hogy ha csak kevés — legfeljebb tiz s tizenöt — számmal haladja meg az más felekezetet száma, in illo casu, mivel potior habenda est ratio Patronatus: azon Religión lévöké legyen az templom, az mellyen az földesúr vagyon; mindazonáltal ez is restrictive csak azon helységekben értessék, az hol a földesuraknak fixa residentiájok comperiáltatik.

Mindezeket közegyesség szerető dexteritássa által Kegyelmekek végbenvívén, az mint az dolognak mivolta engedheti, mentülhamarébb Elűttök scriptotenus reportálja. *) Kiben, hogy az Ur-Isten, Szent Lelke által Kegyelmekeket vezérelje, segítse és megáldja, kívánjuk.

*) Gyürkyéknek nagyterjedelmű „Relatió“-ja 1707. november 19-én Losonczon keltezve, megvan a vörösvári Rákóczi-levéltárban.

Datum sub Generali Confoederati Regni Hungariae Statuum et Ordinum Conventu, in campo ad Ónod celebrato, die vigesima nona Mensis Junij, Anno Millesimo Septingentesimo Septimo.

F. P. Rákóczi m. p.

Stephanus Sennyey m. p.

Franciscus Aszalay m. p.

(Egykorú másolat gyűjteményemben.)

Közli: Thaly Kálmán.

2.

A Kocson tartott református zsinat által alkotott egyházi rendszabályok 1713.

Puncta quaedam in synodo generali Kocsini celebrata et ad observandum exhibita ab Anno 1713. 2. aprilis.

Classis 1-ma de quinque Senioribus.

1. A principalis scholákra Tiszteletes szénior uraiméknak gondot kell viselni a traktusokkal együtt.

2. A Tiszteletes Atyák gyakorta meglátogassák a scholákat. Ugy szénior uraimék a visitatiókat.

3. A Tiszteletes Szénior ne névvel legyen csak szénior, hanem valósággal.

4. A Tiszteletes Szénior uraim propria autoritate az Atyafiat ki ne vágják az ekklézsiából.

5. Az egész fraternitas akaratja nélkül ne büntetessék senki bursával.

6. Tiszteletes Szénior uraimék, vagy Thesaurarius uraimék számot adjanak a szent gyűlésben, mit, honnét és menyit apprehendáltak és kiadtanak.

Classis 2-a de ministris. Regulae.

1. Senki az Isten szolgálói közül a gyűlésig magát ne kötelezze keze beadásával, ha pedig a gyűlés elmulna, a visitatiókor meglehet.

2. A szabad akarat szerént való ajándékot az Isten szolgálói a gyűlésig behozzák.

3. Ahol az Isten prófétái, mesteri, kántori tisztet hordoznak, méltán annak fizetését kívánhatják.

4. Midőn az Isten prófétája, szükséges dolgoknak végbenvitelére szent ekklézsiájából kimégyen, avagy csak egyiknek az előljárók közül megjelentse.

5. Hétköznapon, az ajándék szerént resoluztiokban és biblia olvasásokban az Isten népének épüléséért magunkat gyakoroljuk. A leá-

nyokat bizonyos időben tanítsuk. A Hiszek egy Istent, a Tíz parancsolatot, vasárnapokon, az Isten székéből a gyengék kedvéért felszóval elmondjuk.

6. A próféta szolgatársát ne nyelvelje avagy gyalázza tisztében, tudományában, hitében, nevében; mert e lévén alattomban való supplantátzio, érdemel annualis depositiot.

7. Az házasulandók kihirdettessenek de hamar azon napon estve meg ne esküttessenek. A jövevények pedig, testimonialis nélkül, össze ne esküttessenek.

8. Minden, Isten prófétája, számot vessen a szent ekklézsiával Gergely napkor az ő rendes fizetéséről, és ha változik, számot adjon az ekklézsia javairul.

9. Tiszteletes Szénior uraimék hire nélkül senki uj alkut ne inditson ekklézsiájával.

10. Senkit a Tiszteletes Atyák ekklézsiájokban ki ne hirdessenek a széniorok engedelmé s testimonialisa nélkül.

11. Nem léssen szabados az Isten prófétájának a szent pénzt a maga fizetéséért kivonni az ekklézsiából, hanemha az ekklézsia contentumot téssen azon ekklézsiának.

Classis 3-a, de grege Christi. Regulae.

1. Valamely ekklézsia, igaz tanítójának rendeltetett fizetését esztendőnként meg nem adja, semmi ügyében meg ne hallgattassék. Prófétajátul is megfosztassék.

2. Az Isten szolgálja mindjárt uj esztendő nap után marasztassék, vizkeresztnap után való vasárnapig; ha pedig kedvetlensége van az ekklézsiának hozzá, az is megjelentessék, hadd gondolkodhassék jövő sorsáról.

3. Soha a legkisebb ekklézsia is ne legyen (ha lehet) vagy mester, lévita, vagy próféta nélkül.

4. Egyházi és harangozó légyen az ekklézsiákban.

5. Az első zsenge minden esztendőben, ha current nem bocsátunk is hiven bévitessék és pénzü Tiszteletes Szénior uraiméknak kézhez szolgáltatassék.

6. A szent pénz nem a falu szükségére, hanem Isten dicsőségére adattassék ki.

7. Minden szent ekklézsiában a presbyterek meglegyenek; ha nagy az ekklézsia nro. 12, ha kicsin 6 legyenek.

8. Minden páros ember fizessen, ha egy kenyeren vannak is, mert ez, lélektül való ajándék, ha ki nem fizet, a szolgálat megvonatik az olyantul.

9. A scholartató ekklézsiák, scholamestereket helyreállassák.

Classis 4-ta de Ludimoderatoribus. Regulae.

1. A scholamesterek két exament tegyenek esztendőnként.
2. Esztendőnként IV. IV. kérdésekből a palatina catechesisnek rendi szerént a synodusban censurajok lészen. Mely kérdéseket Tiszteletes Szénior uraimék currensokban tartoznak notificalni.
3. Ha a siralmas felek bucsuztatást kívánnak vagy versekkel vagy perorátzióval valót, ez, a scholamestereket illeti. Hic merces fatigii libera, absque determinatione, secundum tenorem orationis potest exigi: mindazonáltal nem lészen tilalmas, az Isten beszédéből való alkalmaztatás is az Isten prófétájátul.
4. A didactrumot a determinatio szerént szedjék be a scholamesterek. A külsőktől két annyit.
5. Akinek szüléi tapasztaltatnak lenni nagy szegénységben, Istenért az olyak tanittassanak.

Classis 5-ta de Presbyteris. Regulae.

1. A presbyterek a peregrinusoktól avagy jövevényektől, ha t. i. az ekklézsiában megtelepednek, testimonialist kérjenek életökről, lakóhelyekről és nemzetségekről.
2. Valaki ok nélkül az Isten prófétájára vagy annak cselédjére támad, gyalázattal illeti, a presbyterektől erősen megreguláztassék.
3. A presbyterek tiszti: templomra, parókháira, Isten prófétájára, scholamesterre és ezeknek rendes fizetésekre gondot viselni: az ekklézsia mindenféle bonumira vigyázni, ugy az ekklézsiának tisztaságát is őrizni.

Classis 6-tae Regulae generales.

1. Ha az ekklézsia ki akar adni t. tanítóján, elegendő okot adjon. Ugy a t. tanító is, ha el akar bucsuzni az ekklézsiátul.
2. Más vallásuakkal lakozók, ha a rendes fizetésben nem konkurálnak, a stolaris fizetésben duplumot adjanak. A magános férfiú vagy asszonyi állat félfizető legyen. A katolikus ne kényszerítettessék, hanem szabad akaratjára hagyassék.
3. A mely gyermekek, mind atyjokkal együtt a schólát megvetik, számár temetések legyen. Ugy az részektségben meghólttaknak és kitiltattaknak is.
4. Ha valamely parázna megsaporodik, a kiseded ugyan megkereszteltessék, de mig magát a parázna meg nem igazítja, introduktziója ne legyen.
5. Aki vakmerőképen minden ok nélkül, három izben egy végben, vagy többször is, az Urasztalát megveti, legyen számártemetése.
6. A vasárnapokon szélyeljárók és az isteni szolgálatot ok nélkül elmulatók (ha pedig mulhatatlan dolga lészen, említse meg az egyházi

szolgának) különben, a káromkodókkal együtt megpelengéreztessek, a pelengérek pedig, mindenütt megcsináltassanak.

7. Mindenféle marhájabul az Isten prófétájának a pásztorok tartoznak 12 számot megőrizni, a scholamestereknek felényit. De az egyházi személyek is tartoznak nékiek mindenekben jutalom nélkül szolgálni és a rendes fizetést elengedni.

8. Az árva ekklézsiák, a mely prófétának szolgálatjával élnek, annak diskréziót tartoznak adni, hogy az igét ne láttassanak lopni.

9. Minden ekklézsiáknak jegyezőkönyveik legyenek és azokban azoknak jövedelmei költségei, az ekklézsiában esett ügyeknek decisiója és más dolgok béirattassanak. Sőt a kisdedeknek körösztsege, idejekkel együtt, mikor kereszteltettek meg és a komáknak neveik, ugyanazokba bététessenek. Az házasuló személyek is azokba bététetessenek, ob observationes servatu dignas.

10. Ugy éljen az Isten prófétája a szent ekklézsiával és a szent ekklézsia is úgy adja meg tisztességét az Isten szolgájának, hogy a gyakor változás minden helytelen okért meg nem engedtetik. Ne vonjunk magunkra ezért gyalázatot.

11. A nem fizető személy és magát a szent gyülekezetből minden helytelen okért, minden indulatos maga haragjából kivonó, a maga személyében semmiben szolgálatot nem vehet, a ciméteriumon kívül vitesék az olyan amint érdemlette.

12. A gyanus személy az Isten házából el ne tiltassék, hanem amidőn a külső fórumon konvinkáltatik a bűnös. Erre vigyázzon az Isten szolgája a presbyterekkel, ugyhogy forum civile praecedat ecclesiasticam disciplinam, alioquin scelerati ad poenitentiam cogendi.

13. Első urától vagy férjétől teriben esett asszonyiállat, terhének letételéig más férfűhoz nem kötelezheti magát, vagyis addig el nem vétethetik.

14. A szent láda parókhialis házban álljon, a kulcs pedig valamelyik presbyternél avagy bites egyházfűnál, hire nélkül az Isten szolgájának senki bele ne nyuljon.

15. A szent eszközöknek minden ekklézsiákban ládáik legyenek.

16. A szent keresztsege az egész gyülekezet előtt legyen.

17. Szükséges gyakorlatossággal az hitnek ágazatirul vasárnapokon délyest katekhizálni kell.

18. A jövevényeket ha jó életűek, tartozunk tisztességesen eltemetni a szegényeket pedig Istenért.

Haec sunt puncta recepta ab anno 1713. ut supra etc.

Appendix de Aedituis sive de Aedilibus.

I. Az egyházi, azhol a mester az harangozást fel nem vállalja, tartozik harangozni; az hallotti harangozásért egy garast veszen.

- II. A prédikátor buzáját beszédni.
 III. Az eklézsia munkájában, szántásban, vetésben, kaszállásban, gyűjtésben, aratásban, hordásban jelen lenni.
 IV. A templomoknak az isteni szolgálatkor kinyitásában, bezárolásában, kiseprésében forgolódni.
 V. Az urvacsorája kiszolgáltatásában assistentiával lenni.
 VI. A parókhiaiban fát vágni.
 VII. Mikor a tanítóknak télre őrlet az eklézsia, a malomba elmenni.
 VIII. A parókhia körül aprólékos igazgatást tenni.
 IX. Mikor közönséges dologban elmégyen a tanító, és ember szükiben lesznek, a tanítóval elmenni.
 X. Mikor otthon nincs a tanító, a paróchiára vigyázni és ha a T. Szénior jelenvagyon, megjelenni és szolgálni.
 XI. Mikor fa, nád nincsen, vagy valami szolgálat kivántatik a parókhia körül, a tanítónak parancsolatját a birónak vagy kurátornak megmondani.
 XII. Mikor valahová mégyen, a tanítónak hirt adni és elkéredzeni.

Ez az Appendix későbbi kéz másolata; a többi egykoru.

Egykoru másolatból közli

Kovács József görgetegi ref. lelkész.

Könyvészet.

Ezuttal a következő beküldött műveket ajánljuk a tisztelt olvasók figyelmébe:

Magyar protestáns egyháztörténet a szathmári békekötéstől a türlemi rendelet kiadásáig, 1712—1782. Irta C s u t h y Zsigmond kajdaci ref. lelkész. Debrecen. Kiadja Telegdi K. Lajos. 1878. 8 r. 320 lap. Ára 2 frt 40 kr. — Elvárjuk, hogy akad-e tehát ennek a műnek legalább anyi szakértő ösmertetője, ahány magyar prot. egyházi és iskolai lapunk van? Ezelőtt két évtizeddel e folyóirat szerkesztőjének egyik egyetemes értekezleten tett indítványa folytán, mind a négy ref. egyházkerület elfogadta azt, hogy a magyar prot. egyháztörténelem mind a vizsgákon mind a főiskolák theologiai tanfolyamán önálló tudományként szerepeljen. Vajjon e két évtized alatt, került-e tehát ki főiskoláinkból legalább 10—15 szakértő művelője hazai egyháztörténelmünknek?? —

Mikes Kelemen. Irta A b a f i L a j o s. Kis 8 r. Budapest. Aigner. 208 l. Ára 60 kr. Egyik igen jeles tartalmu füzet a Magyar könyvesháznak.

Dürer Albert családi nevérol családjának származási helyéről. Irta H a a n L a j o s b.-csabai ev. lelkész, magyar t. akadémiai s dorpáti tudós társasági tag. B.-Csaba. Dobay. 1878. 8 r. 55 l. Egy földabroszszal. — Döntőleg kimutatja a Dürerek származási helyét.